

InterConf
Scientific Publishing Center

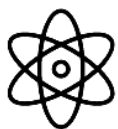
March 16-18,
2020

SCIENCE AND PRACTICE: IMPLEMENTATION TO MODERN SOCIETY

Proceedings of the 3nd
International Scientific and
Practical Conference

MANCHESTER, GREAT BRITAIN
16-18.03.2020

InterConf
Scientific Publishing Center

SCIENCE AND PRACTICE: IMPLEMENTATION TO MODERN SOCIETY

Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference

MANCHESTER, GREAT BRITAIN

16-18.03.2020

MANCHESTER
2020

UDC 001.1

S 40 Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society» (March 16-18, 2020). Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2020. 99 p.

ISBN 978-0-216-01072-7

EDITOR	COORDINATOR
Dr. Craig Griffiths DSc. in History Manchester Metropolitan University, UK	Mariia Granko Coordination Director in Ukraine Scientific Publishing Center InterConf
EDITORIAL BOARD	
Dr. David Apsley (DSc. in Engineering), The University of Manchester, UK; Dr. Craig Griffiths (DSc. in History), Manchester Metropolitan University, UK; Dr. Albena Yaneva (DSc. in Sociology and Antropology), Manchester School of Architecture, UK; Dr. Ece Özlem Atikcan (DSc. in Political Science), The University of Warwick, UK; Dr. Dina Iordanova (DSc in Art History), School of Philosophical, Anthropological and Film Studies, University of St Andrews, UK; Richard Brouillet (LL.B.), University of Ottawa, Canada; Vincent Caron (LL.D.), University of Ottawa, Canada; Brian King (PhD in Economics), HEC Montréal, Canada; Yasser Rahrovani (PhD in Engineering), Ivey School of Business, The University of Western Ontario, Canada; Dr. Samer Faraj (DSc in Economics), McGill University, Canada; Scott Patrick Ardoin (PhD in School Psychology), University of Georgia, USA; Michael M. Barger (PhD in Developmental Psychology), Duke University, USA;	Laine P. Bradshaw (PhD in Research, Evaluation, Measurement, and Statistics), University of Georgia, USA; Sycarah Fisher (PhD in School Psychology), Michigan State University, USA; Todd Dinkelman (PhD. in Curriculum and Instruction), University of Wisconsin, USA; Jack Anderson (PhD in Law), The University of Melbourne, Australia; Graeme Austin (LL.D.), The University of Melbourne, Australia; Elise Bant (LL.D.), The University of Sydney, Australia; Katy Barnett (LL.B.), The University of Newcastle, Australia; Paul Ali (PhD), Australian National University, Australia; Kanako Tanaka (PhD in Engineering), Japan Science and Technology Agency, Japan; Dr. Eiji Nishiura (DSc in Engineering), Japan Technology Agency, Japan; Dr. Shunsuke Managi (DSc in Civil Engineering), Kyushu University, Japan; Kae Takase (PhD in Electrical Engineering and Information Systems), The University of Tokyo, Japan.

The recommended citation:

Surname N. Title of article or abstract. *Science and Practice: Implementation to Modern Society*: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (March 16-18, 2020), Manchester. Great Britain: Peal Press Ltd., 2020. pp. 21-27. URL: <https://interconf.top/...>

PhD students, teachers, scientists, research workers of higher educational institutions, research institutes and industrial enterprises are invited to participate in the conference. The conference provides an interdisciplinary forum for researchers, practitioners and scholars to present and discuss the most recent innovations and developments in modern science. The aim of conference is to enable academics, researchers, practitioners and college students to publish their research findings, ideas, developments, and innovations.

©2020 Peal Press Ltd.
 ©2020 Scientific Publishing Center InterConf
 ©2020 Authors of the abstracts

TABLE OF CONTENTS

REGIONAL ECONOMY		
Степанов В.Н.	СИСТЕМНО-ВЕКТОРНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЗАЦИЕЙ ЭКОНОМИКИ	5
INTERNATIONAL ECONOMICS AND INTERNATIONAL RELATIONS		
Ларіна Д.Є.	МЕТОДИКА ОЦІНКИ РІВНЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ ЯК ІНДИКАТОРА ЗАЛУЧЕНОСТІ КРАЇН У ТОРГОВЕЛЬНІ ВІЙНИ	11
Суханова А.В.	ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ	15
ACCOUNTING AND AUDITING		
Дерев'янюк С.І., Охай В.О.	ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	22
PEDAGOGY AND EDUCATION		
Varnavska I.	СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЕКОНОМІКА»	32
Баранчук Т.О.	TED-Ed ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛІ	42
Дзюба П.М.	ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАСТАВНИЦТВА У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	45
Лукіна Т.О.	ПІДСУМКОВІ ВИПРОБУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ БАЗОВОЇ ОСВІТИ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКІ ДОСЯГНЕННЯ	48
POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION		
Алтыбасарова М.А., Канапия М.С.	О ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ КАЗАХСТАНЦЕВ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ	53
PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY		
Журкевич А.А.	ТВОРЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ КАК ПРЕИМУЩЕСТВО ДЛЯ НАУКИ И БИЗНЕСА	58
PHILOLOGY AND LINGUISTIC		
Гудована Н.Ю.	ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ STORYTELLING НА УРОКАХ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ	61
Москвичова О.А.	КОНСТРУЮВАННЯ ФРАКТАЛЬНОЇ ПОЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ СВІТУ	64
LAW AND INTERNATIONAL LAW		
Salpekov A.	JUDICIAL MORALITY	69
ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY		
Абдалов У.М.	SYMBIOSIS OF ANCIENT RELIGIOUS BELIEFS AT UZBEK NATIONAL WEDDINGS	75
BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY		
Гасанова М.Ю., Мустафаева З.Т., Алиева С.А., Атаева Л.А.	ОБЗОР ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА ВЛИЯНИЕ НА ЭКОСИСТЕМУ ГИРКАНА	82

Колчина Н.В., Бобров К.С., Петухов М.Г., Рычков Г.Н., Кульминская А.А.	ИССЛЕДОВАНИЕ РОЛИ АМИНОКИСЛОТНЫХ ОСТАТКОВ АКТИВНОГО ЦЕНТРА НЕМОДИФИЦИРОВАННОЙ РЕКОМБИНАНТНОЙ СУЛЬФАТАЗЫ ИЗ FUSARIUM PROLIFERATUM LE1	87
Саидова Д.Э., Умркулова С.Х., Режаббоева Н.Л.	БИОЭКОЛОГИЯ КЛЕЩЕЙ ПАРАЗИТОВ НАДСЕМЕЙСТВА IXODOIDEA (ACARI: PARASITIFORMES) СЕЛЬСКО-ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ДОМАШНИХ И ДИКИХ ЖИВОТНЫХ ВСТРЕЧАВШИХСЯ НА ТЕРРИТОРИИ УЗБЕКИСТАНА	90
NATURE MANAGEMENT, RESOURCE SAVING AND ECOLOGY		
Чмир В.М.	ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЕКОНОМІЇ ПАЛИВНО-МАСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ	94

REGIONAL ECONOMY

UDC 504.03(075.8)

Степанов Вячеслав Николаевич

доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник,

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований

Национальной академии наук Украины, Украина

**СИСТЕМНО-ВЕКТОРНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРОБЛЕМЫ
УПРАВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЗАЦИЕЙ ЭКОНОМИКИ**

***Аннотация.** В настоящей работе обсуждается методологический аспект некоторого нетривиального осмысливания проблемы управления экологизацией экономики. Обращается внимание на системно-векторный подход к интерпретации проблемного поля экологизации экономики. Авторская аксиоматика управления экологизацией предопределяет многомерную систему векторов экологизации.*

***Ключевые слова:** экологизация экономики, управление, векторы – параметры, системно-векторная модель, направления экологизации*

Современные проблемы экологизации общественного развития относятся к числу чрезвычайно сложных, вследствие их многомерности, высокого уровня неопределенности, труднопредсказуемости и т.п., что дает достаточные основания для следующего утверждения, - эта проблема, строго говоря, является нелинейной [1]. При этом экологизация развития, предопределяющая формирование новой «зеленой» экономики рассматривается как современный феномен [2].

Указанные сложности обуславливают необходимость соответствующего совершенствования методологии исследования и управления процессами экологизации экономического развития во взаимосвязи с социально-

гуманитарными, технологическими, политическими и иными факторами влиянья на данную проблему.

Рассмотрим некоторые методологические аспекты этой проблемы с точки зрения идеологии системно-векторного анализа, который, например, пытаются использовать в психологии [3]. Этот вопрос обсудим несколько подробнее с позиций кибернетического подхода к сложным системам управления [4, с.616-617].

В этом плане ставится задача определить вектора развития системы экологизации экономики как сложной многомерной системы. Методология определения векторов экологизации дает возможность включить больше осознанности при выборе целей, направлений и уточнении субъектно-объектных взаимосвязей (отношений) и др. в системе управления экологизацией экономики.

Сточки зрения известного в математике векторного анализа в самом упрощенном виде под вектором можно понимать некоторый параметр, характеризуемый численным значением, качественным определением и направлением. В данном случае для анализа и обоснования решения проблем экологизации экономики нами выбирается следующая система векторного описании проблем в экологизации:

- векторы экологизации первого рода, отражающие субъектно-объектный характер экологизции во взаимосвязи с целеполаганием, уровнями, темпами и фазами решения проблемы;
- векторы экологизации второго рода, отражающие многомерность и конкретику направлений экологизации.

Принятая нами система векторов экологизации первого рода включает в себя такие вектор-параметры:

- 1) система целеполагания рассматривается нами как целеустремленная система экологизции, которая включает в себя определенно ориентированные цели;

2) объекты экологизации - природные, хозяйственные, природно-хозяйственные и иные системы, рассматриваемые на различных уровнях их иерархической организации – микро-, мезо- и макроуровнях;

3) субъекты экологизации как носители предметно-практической деятельности в сфере экологизации и источники активности, направленной на решение задач экологизации общественного развития;

4) уровни экологизации, которые связываются с решением проблем экологизации на микро-, мезо- и макроуровнях;

5) темпы экологизации, определяемые как степень быстроты, интенсивность решения тех или иных задач экологизации, например, в условиях экологических кризисов;

6) фазы экологизации, отражающие отдельные стадии и периоды экологизации общественного развития, рассматриваемых в пространстве и времени.

Обобщенная системно-векторная модель экологизации общественного развития представлена на рис. 1.

Исходя из вышеизложенного в заключение подчеркнем, что принятый во внимание методологический подход, основанный на принципах системно-векторных интерпретаций большой совокупности проблем экологизации экономического развития дает возможность решения следующих практически ориентированных задач.

1. Проведение векторной оптимизации, в основу которой может быть положено решение задач математического программирования дает возможность нахождения оптимального значения целевой функции решаемой задачи экологизации экономики. В данном случае критерий оптимальности представляет собой интегрированный вектор, компонентами которого являются различные несводимые друг к другу критерии оптимальности, рассматриваемых в данной работе шести подсистем, определяющие соответствующие вектора экологизации (см. таблицу 1).

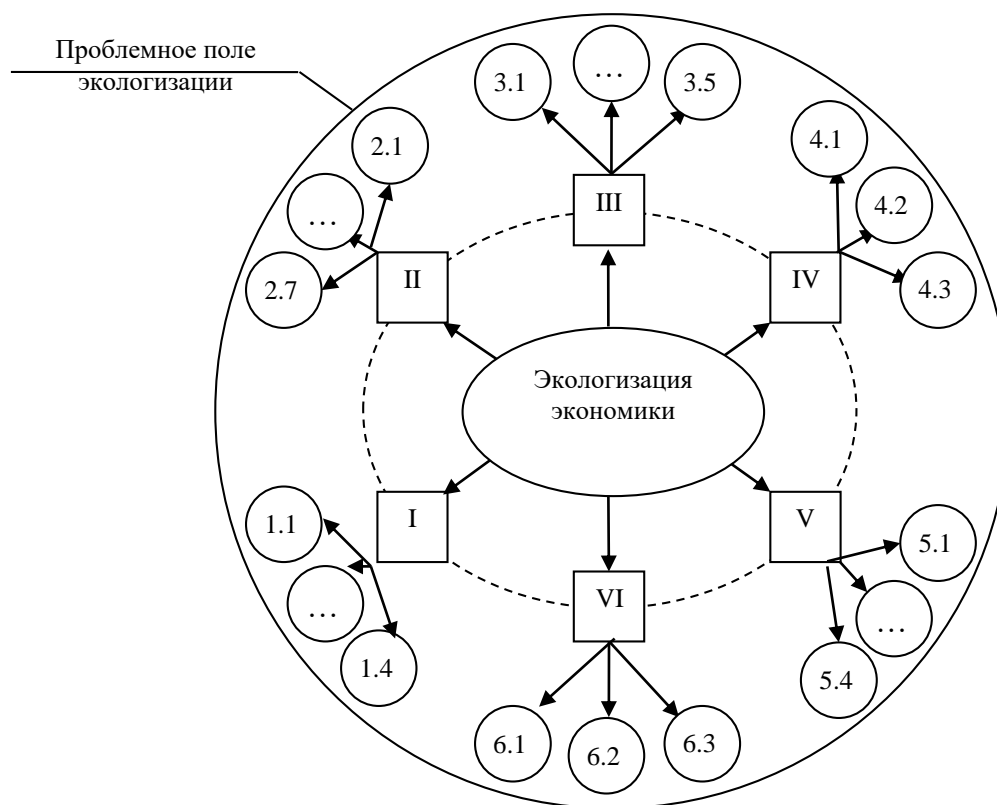

Рис. 1. Системно-векторная модель интерпретации проблем экологизации экономики

I ÷ VI – векторы экологизации первого рода;

1.1. ÷ 6.3. – векторы экологизации второго рода

(содержание направлений по векторам экологизации приведено в таблице 1.)

2. Следует принимать во внимание, что к решению таких задач как рассматриваемые в работе системно-векторные интерпретации проблем экологизации экономики, могут быть применены различные подходы. В частности, это может быть выполнено путем ранжирования критерия систем по показателю важности. При этом стоит задача выделения одного из них (в нашей задаче - одного из шести) в качестве главного, по нашему мнению, может быть выделен вектор целеполагания экологизации (табл. 1 – вектор №1). В данном случае уровень остальных критериев фиксируется с учетом дополнительных ограничений относительно главного.

Таблица 1

Векторы экологизации экономики

	Векторы экологизации первого рода	Векторы экологизации второго рода
I	Цели экологизации	1.1 Социальные 1.2. Экономические 1.3. Ресурсно-экологические 1.4. Устойчивое развитие общества
II	Объекты экологизации	2.1. Личность 2.2. Предприятия 2.3. Города 2.4. Регионы 2.5. Отрасли 2.6. Страны 2.7. Планеты Земли
III	Субъекты экологизации	3.1. Собственники природных объектов (государство, территориальные образования и др.) 3.2. Производители (предприятия) 3.3. Потребители 3.4. Субъекты инвестиционной деятельности 3.5. Внеэкономические субъекты (неправительственные организации масс-медиа, виды и др.)
IV	Уровни экологизации	4.1. Экологизация на микроуровне 4.2. Экологизация на мезоуровне 4.3. Экологизация на макроуровне
V	Темпы экологизации	5.1. Эволюционный 5.2. Поступательный 5.3. Ускоренный 5.4. Революционный
VI	Фазы экологизации	Моменты, стадии экологизации экономических систем, находящихся в состоянии: 6.1. Относительно неопасных экономико-экологических (ЭЭ) конфликтов; 6.2. Кризисных ЭЭ-ситуаций; 6.3. Критических (катастрофических) ЭЭ-ситуаций

3. Векторная оптимизация при решении задач экологизации может быть рассмотрена также с таких позиций, как:

использование принципа оптимальности по Парету, критерий которого предназначен для того, чтобы проверить улучшает ли предложенное изменение в экономике общий уровень благосостояния;

использование принципов теории игр, связанного с разработкой математических моделей конфликтных ситуаций, т.е. ситуаций, при которых интересы участников либо противоположны, либо не совпадают, хотя и не противоположны.

Список источников:

1. Степанов В.Н. Методологические принципы постнеклассической науки в исследовании социо-эколого-экономических процессов. Монография. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2015. -122 с.
2. Бурлан Ю. Системно-векторный психоанализ – кубическая матрица бессознательного. <http://www.yburlan.eu/treningroli>; <http://www.yburlan./videoblog>
3. Степанов В.Н., Волошин Д.В. «Зеленая экономика» как современный феномен// Екологічний вісник – 2014. - №2(83) – с. 10-11
4. Словарь по кибернетике / Под ред. академика В.С.Михалевича. – Киев: Глав. ред. УССР, 1989. – 753 с.

UDC 339.9

Ларіна Дар'я Євгенівна

студентка ОС «Магістр»

Маріупольський державний університет, Україна

МЕТОДИКА ОЦІНКИ РІВНЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ОБМЕЖЕНЬ ЯК ІНДИКАТОРА ЗАЛУЧЕННЯ КРАЇН У ТОРГОВЕЛЬНІ ВІЙНИ

У сучасних умовах глобальна економіка характеризується високим ступенем відкриття ринків ресурсів, інвестицій, інновацій та товарів і послуг, що визначає політику лібералізації міждержавного співробітництва. Однак, за останні роки в умовах жорсткої конкуренції спостерігається зіткнення економічних інтересів та поглиблення суперечок і протиріч, особливо у сфері міжнародної торгівлі. Це сприяє посиленню політики протекціонізму та розвитку світових торговельних війн. У зв'язку з цим, актуальною є розробка методики оцінки рівня торговельних обмежень як індикатора залучення країн у торговельні війни.

Необхідно зазначити що, на сьогодні не має єдиного підходу щодо оцінки участі окремої країни у світових торговельних війнах. Зазначимо, що торговельна війна це одна з форм зовнішньоторговельної політики протекціонізму, що є сукупністю економічних, адміністративних та правових дій спрямованих на захоплення закордонних ринків (наступальна торговельна війна) або попередження торговельної “окупації” економіки (оборонна торговельна війна). Виходячи з цього, ми пропонуємо наступний алгоритм оцінки рівня торговельних обмежень, який можна характеризувати як індикатор залучення країн у торговельні війни.

Отже, інтегральна оцінка рівня торговельних обмежень складається з п'яти етапів та має таку послідовність:

- 1) Формування множини (переліку) показників стану торговельних обмежень;
- 2) Визначення характеристичних значень обраних індикаторів (мається на увазі визначення чи є даний показник стимулятором / де-стимулятором для інтегрального показника);
- 3) Присвоєння вагомих коефіцієнтів обраним показникам;
- 4) Нормування індикаторів;
- 5) Розрахунок окремих субіндексів, що є складовими інтегрального показника та їх агрегування у кінцевий індекс торговельних обмежень.

Згідно з цим, для побудови інтегральної оцінки торговельних обмежень країн нами було обрано такі показники, що були згруповані у два субіндекси: субіндекс 1 “Тарифні обмеження”, що включає показник частки тарифних обмежень країни у загальному обсязі світових тарифних обмежень, (%) і середньозважену тарифну ставку імпорту товарів (%); та субіндекс 2 “Нетарифні обмеження”, який характеризується як частка нетарифних обмежень країни у загальному обсязі світових тарифних обмежень, (%). Слід зазначити, що усі перелічені індикатори є стимуляторами щодо оцінки інтегрального індексу торговельних обмежень країн світу.

На етапі визначення вагових коефіцієнтів на базі метода експертних оцінок було проведено зважування (привласнення значенням показників) субіндексів та їх складових, що дозволяє диференціювати важливість основних індикаторів в загальній сукупності [1].

Відповідно до цього, найбільшу вагу у розрахунку інтегрального показника безпеки мають субіндекс “Нетарифні обмеження” із значенням вагомого коефіцієнту 0,6 (табл.1). Така оцінка пояснюється насамперед тим, що більшість країн світу за останні роки використовують у своїй зовнішньоторговельній політиці більшою мірою заходи нетарифних обмежень, а саме: санітарні та фітосанітарні заходи (застосовуються для захисту життя людини чи тварин від ризиків, пов'язаних із: добавками, забрудненнями, токсинами або організмами, що викликають захворювання), технічні бар'єри

(заходи, що стосуються технічних регламентів та процедури оцінки відповідності технічним регламентам та стандартам), передвідвантажувальні інспекції, умовні торговельно-захисні заходи (вживаються для протидії окремим несприятливим наслідкам імпорту на ринку країни-імпортера, залежною від виконання певних процедурних та змістовних вимог), ліцензування та квотування (заходи контролю, що спрямовані на обмеження кількості товарів, що імпортуються), заходи контролю цін та експортні нетарифні заходи (застосовуються урядом країни-експортера щодо експортованих товарів) [2].

Таблиця 1

Структура та зважування інтегрального індексу торговельних обмежень

Назва субіндексу	Вага	Назва складової субіндексу	Вага
«Тарифні обмеження»	0,4	Частка тарифних обмежень країни у загальному обсязі світових тарифних обмежень, (%)	0,5
		Середньозважена тарифна ставка імпорту товарів, (%)	0,5
«Нетарифні обмеження»	0,6	Частка нетарифних обмежень країни у загальному обсязі світових нетарифних обмежень, (%)	1

[авторська розробка]

Значення коефіцієнту вагомості субіндексу “Тарифні обмеження” дорівнює 0,4, а його складові “частка тарифних обмежень країни у загальному обсязі світових тарифних обмежень (%)” та “середньозважена тарифна ставка імпорту товарів (%)” мають однаково рівну вагу 0,5.

Наступним етапом при розрахунку інтегрального індексу торговельних обмежень є нормування показників.

Нормування – це операція приведення даних до безрозмірного вигляду, до єдиного діапазону, при якому можливе порівняння різних видів даних. У даному випадку, був використаний метод стандартизації (або z-балів). Отже, нормування індикаторів проводилось за формулою [1]:

$$I_i = \text{НОРМСТРАСП} \frac{x_i - x_{qc}}{\sigma} \quad (1)$$

де, I_i – інтегральний індекс безпеки;

x_i – значення показника i ;

x_{qc} – середнє значення показника i ;

σ - стандартне відхилення.

Завершальним етапом побудови інтегрального індексу є процес агрегування індикаторів у субіндекси, а потім й у кінцевий інтегральний індекс.

Отже, агрегування – це операція об'єднання декількох субіндикаторів для отримання комплексного індикатора, дозволяє оцінити і порівняти об'єкти за сукупністю різних показників [1]. Нами було обрано метод агрегування за сумою показників (лінійна модель). Порівняння отриманих оцінок комплексних показників досліджуваного об'єкта і його конкурентів дозволяє виявити перевагу або відставання об'єкта по відношенню до своїх конкурентів. Гідність даного метода полягає у його простоті та легкості у застосуванні.

Таким чином, представлена система оцінки стану та рівня торговельної обмеженості країн є досить ефективним інструментом щодо визначення ступеня участі країн у торговельних війнах, якщо правильно пов'язати інтерпретацію та пояснення того чи іншого аналізованого явища з отримуваним результатом у вигляді рейтингу.

Список джерел:

1. Handbook on constructing composite indicators: methodology and user guide. Вилучено з <https://www.oecd.org/els/soc/handbookonconstructingcompositeindicatorsmethodologyanduserguide.htm>.
2. Офіційний сайт UnctadStat (2018). Вилучено з <https://unctad.org/en/Pages/DITC/Trade-Analysis/Non-Tariff-Measures/NTMs-Classification.aspx>

UDC 339.92

Суханова Алла Валеріївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри виробничого
та інвестиційного менеджменту

Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ

***Анотація.** Міжнародна економічна статистика відіграє центральну роль у глобальному економічному управлінні. Уряди та міжнародні організації покладаються на них для моніторингу міжнародних економічних угод; уряди використовують їх для розуміння потенційних дисбалансів у двосторонніх відносинах; і міжнародні інвестори будують оцінки своїх країн на таких даних. Ця статистика все частіше страждає від серйозних дефектів, однак через глобалізацію, оцифровування нашої економіки та важливість юрисдикцій секретності та багатонаціональних корпорацій. З цієї причини економічні дані не є нейтральним арбітром у міжнародних справах. Натомість він страждає від чотирьох видів зміщення: Зміщення уваги експертів означає, що об'єкти вимірювання - те, що вони мають намір захопити - залежать від зайнятості невеликого кола статистичних експертів. В даній статті застерігається від недостатньо критичного використання статистики у міжнародних справах. І це заохочує розробників політики «знати свої дані», щоб упередження в кількості не породжували перекося політики, непотрібні суперечки та поступову делегітимізацію статистики взагалі.*

***Ключові слова:** капіталістичний ухил; співробітництво України з МВФ, Світовий банк і ЄБРР; відносини України зі СОТ; ОЧЕС і ГУАМ; „Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України”.*

Економічна статистика відіграє неодмінну роль у глобальному економічному управлінні. Реалісти розглядають світову політику як щось

більше, ніж боротьбу за панування, підживлену взаємною недовірою та вирішеною відносною силою, яку країни можуть винести, і союзи, які їм вдається створити. Уникаючи такого світового несправедливого світу, країни побудували густу мережу міжнародних інституцій, яка наводить глобальний порядок на більш міцних засадах. У міжнародному економічному управлінні узгоджена статистика дає змогу урядам розпоряджатися своїми економічними справами, зміцнювати взаємодію та опосередковувати потенційні конфлікти.

Якість даних платіжного балансу занадто низька. Було перевірено велику кількість даних про торгівлю та інвестиції і часто було знайдено межу невизначеності у 20 відсоткових пунктів у показниках, повідомлених МВФ [1]. Наш аналіз дотримувався прямого підходу: В принципі, база даних МВФ щодо статистики торгівлі (МВФ DOTS) записує кожен сукупний міждержавний потік двічі - один раз, як повідомляється країною, що надсилає, і один раз як повідомляє країна, що приймає. Великі розбіжності між цими показниками свідчать про серйозні проблеми з вимірюванням.

Проаналізовані нами дані показали, наприклад, що незгода між США та Китаєм щодо двостороннього торгового балансу цих країн у 2014 році становила приблизно 100 млрд.дол. Канадсько-американська розбіжність у показниках торгівлі все ще становила 52 млрд.дол.; що через мексиканський кордон до \$ 49 млрд. Помітно, напрям цих розбіжностей не завжди був таким, який можна було б очікувати в результаті політичної фальсифікації: наприклад, американські оцінки щодо його дефіциту в торгівлі з Мексикою були набагато нижчими від того, про що повідомили мексиканські органи влади [2]. І хоча якість даних для статистики торгівлі товарами погана, вона погіршується для більш ефемерних компонентів ВОР: торгівля послугами, прямі іноземні інвестиції та портфельні інвестиції.

Причини несправних міжнародних економічних даних багато. Деякі впливають із обмеженої статистичної спроможності, особливо у бідних країнах [3]. Інші можуть бути вкорінені у свідомому підборі даних, наприклад, залишатися правою стороною числових порогових значень для отримання

допомоги [4] або тому, що автократи, зокрема, можуть повідомляти міжнародні організації про надто дивні цифри [5]. Хоча такі ефекти очевидно мають значення для міжнародної якості даних, вони виходять за межі цього аналізу, оскільки вони впливають із нездатності країни чи небажання надавати якісні дані. Тут, навпаки, питання полягає в тому, чи міжнародні стандарти даних, якими використовуємо, самі перекручують глобальні економічні справи - навіть коли країни можуть і хочуть грати за міжнародними правилами.

Можна розділити дефекти даних на випадкові помилки та систематичні зміщення. Тільки остання актуальна для звинувачення, що економічні показники послідовно спотворюють глобальні справи; за визначенням, випадкова помилка надаватиме перевагу одному акторові в одному стику, а іншому - іншому. Незважаючи на несправедливість у кожному конкретному випадку, залишається незрозумілим, хто отримає користь та хто втратить від будь-якого конкретного набору статистичних даних. Упередженість різна. Інформація, яка виглядає як пряма відповідь на запитання - яка країна експортує багато, а яка країна менше експортує - насправді може систематично перекручуватися, виграючи одну категорію країн за рахунок іншої.

Наведені вище дані, часто мусили залишатись агностичними щодо природи виявлених нами чисельних проблем - випадкові помилки та систематичні упередження важко розрізнити, коли ми в темряві про джерело розбіжностей даних. Однак вправа виявила, що обидва є величезними. Він також показав, що дефекти даних зростають, а не зменшуються. Зростаюча складність глобальних виробничих ланцюгів та грошових потоків - в тому числі за рахунок використання похідних інструментів - ускладнює відстеження цих потоків та недвозначне призначення їх певним юрисдикціям [6]. Ця проблема посилюється зростанням ефемерних цифрових продуктів (деякі з них надаються споживачам без прямої оплати) та зростаючою інтенсивністю знань виробництва [7, 8].

Отже, можна сказати що підходити до проблеми потрібно з іншого боку, досліджуючи форми упередженості, які можуть виникнути в міжнародній економічній статистиці. Наступні розділи систематизують ці упередження та

пов'язують їх із конкретними сферами глобальної справи, викладаючи, як вони перекручують міжнародне співробітництво. Він підсумовує їх під чотирма заголовками: упередженість експертної уваги, упередженість підрахунку, капіталістичний ухил та упередженість багатства.

От наприклад капіталістичний ухил зосереджується на грошових цінностях вводить другий вимір зміщення: він заздалегідь конфігурує, як оцінюються речі, включені до нашої статистики. У попередньому розділі було висловлено припущення, що фактори виробництва, такі як природний та людський капітал, залишаються поза основними макроекономічними рахунками, оскільки їх вимірювання настільки складне. І все-таки різниця між легко знайденими значеннями для фактичних економічних операцій та ефемерним характером усього іншого є більш очевидною, ніж реальною.

Основна проблема полягає в тому, що економічна статистика помилково поєднує ціни та притаманні їм цінності, що є динамікою, що стосується як товарних товарів, так і капітальних запасів. Як вже зрозуміли класичні політичні економісти, валютна вартість товарів і послуг не є прямим відображенням якоїсь притаманної вартості використання. Він також несе в собі відбиток, наприклад, дефіциту чи іншої динаміки, такої як обмеження конкуренції, завдяки якій або продавці, або покупці можуть застосовувати вигідні ціни. Ціни можуть бути підняті вгору або вниз за допомогою політичних інститутів - митниці, податків, монополій, що застосовуються державою, торговельних домовленостей, вимагаючи тощо. Таким чином, спостережувані ціни є настільки ж функцією політичних інститутів та динаміки потужності, як і вузько задумані економічні властивості товарів [2, 9].

Те саме стосується оцінки запасів капіталу [10]. В принципі, чиста теперішня вартість капітальних активів - це функція грошей, які в майбутньому можна заробити за рахунок їх володіння. Цей потенціал заробітку сам по собі залежить від політичного та соціального контексту: мідна шахта набагато цінніша, якщо її власникові дозволяється ігнорувати шкоду навколишньому середовищу або експлуатувати своїх працівників. Іншими словами, ринкова

вартість капітальних активів є не лише функцією певного виробничого потенціалу, але й умовами, за яких ці активи можуть бути використані - коротше кажучи, від асиметричних відносин влади у світовій економіці.

Капіталізм представляє капітал як річ, а не як соціальне відношення. Далі статистика маскує ці владні відносини, подаючи реалізовані ціни як властивості товарів і послуг, що виробляються, а не як відображення умов, за яких вони вироблялися та торгувались. Таким чином, країна може виглядати малопродуктивною, навіть якщо насправді вона просто не в змозі присвоїти собі надлишковий надлишок і побачить, що це перекинуто в іншому місці.

Така динаміка - це все, окрім нового, і Маркс чудово обговорював і декретував їх. Коли нас цікавить статистика, яка відображає обсяги грошових операцій, ціни дійсно можуть здатися доцільними, незалежно від їх потенційного розриву з міжнародними умовами торгівлі або внутрішнім розподілом прибутку та багатства. Однак міжнародна економічна статистика також інформує наші економічні аналізи та поняття міжнародної справедливості. Країни, які заробляють порівняно мало на своєму експорті, можуть звинувачуватись у низькій продуктивності праці, здавалося б, виправдовуючи порівняно мало зароблених там грошей або потребу в фундаментальних реформах. Насправді, продуктивність може бути просто чудовою, і це неможливість стягувати більш високі ціни.

Капіталістична упередженість відрізняється від інших форм, що обговорювалися дотепер, оскільки вона перекошує дані не на користь тієї чи іншої країни, а натомість легітимізує глобальний економічний порядок у цілому. Він ґрунтується на даних, які виходять із соціальних відносин у порядку, за яким вони упорядковані, і на цій основі полегшує його управління. У цьому сенсі міжнародна економічна статистика - це інструменти для пом'якшення функціонування нашого економічного порядку або проведення суперечок за цими капіталістичними параметрами. Економічна статистика не пропонує нам готових інструментів для критики цього порядку, якщо ми будемо шкодувати про глобальний розподіл надлишків, коли він існує.

Безумовно, сказати, що натуралізація сучасних відносин економічної влади є наслідком економічної статистики, це не означає, що це їхня *функція*, а також не сказати, що ті, хто розробляє статистику, мають намір замаскувати справжні відносини влади у між товариствами. Грошові величини - це очевидні одиниці для об'єднання різноманітних продуктів у єдине число; як було зазначено вище, альтернативні міри, такі як витрата праці або корисність продуктів, важко визначити з будь-якою розумною надійністю. Здійснюючи невидимість соціальних коренів умов торгівлі, вони, тим не менше, стабілізують діючий глобальний економічний порядок і відволікають увагу проблем цього порядку до тих, хто всередині нього.

Отже, дане дослідження зосереджується на економічній статистиці. Капіталістичні ухили від багатства за визначенням обмежуються економічною сферою. Нахил експертної уваги, навпаки, впливає на державну статистику в цілому. 17 цілей сталого розвитку (ЦРТ) свідомо широко розбили мережу, розбившись, оскільки вони перебувають на 169 цілях за супутніми показниками. Вже тоді залишається можливість запитати, в якій мірі ці цілі відображають конкретні точки зору, наприклад, на те, що вважається якісною освітою (ЦРТ 4), гендерною рівністю (ЦРТ 5) або миром, справедливістю та сильними інституціями (ЦРТ 16). Це не означає, що цілі є невідповідними, а просто, що завжди залишається простір для вузької групи експертів, котрі косують фактичні заходи несвідомими способами.

Список джерел:

1. Linsi, Lukas, and Daniel Mügge. 2019. Globalization and the growing defects of international economic statistics. *Review of International Political Economy*. <https://doi.org/10.1080/09692290.2018.1560353>.
2. Mügge, Daniel, and James Perry. 2014. The Flaws of Fragmented Financial Standard Setting: Why Substantive Economic Debates Matter for the Architecture of Global Governance. *Politics and Society* 42(2).
3. Jerven, Morten. 2013. *Poor Numbers: How We Are Misled by African Development Statistics and What to Do About It*. Ithaca: Cornell University Press.

4. Kerner, Andrew, Morten Jerven, and Alison Beatty. 2017. Does It Pay to Be Poor? Testing for Systematically Underreported GNI Estimates. *Review of International Organizations* 12(1): 1–38.
5. Hollyer, James R., B. Peter Rosendorff, and James Raymond Vreeland. 2011. Democracy and Transparency. *The Journal of Politics* 73(4): 1191–1205. <https://doi.org/10.1017/S0022381611000880>.
6. Bryan, Dick, Michael Rafferty, and Duncan Wigan. 2017. From Time-Space Compression to Spatial Spreads. Situating National Liquidity in Global Financial Liquidity. In *Money and Finance after the Crisis. Critical Thinking for Uncertain Times*, eds. Brett Christophers, Andrew Leyshon, and Geoff Mann, 43–68, Hoboken, NJ: Wiley.
7. Baldwin, Richard. 2017. *The Great Convergence. Information Technology and the New Convergence*. Cambridge MA: Harvard University Press.
8. Bean, Charles. 2016. *Independent Review of UK Economic Statistics*. London.
9. Perry, James. 2009. *Goodwill Hunting. Accounting and the Global Regulation of Economic Ideas*. PhD thesis, Vrije Universiteit Amsterdam.
10. Nitzan, Jonathan, and Shimshon Bichler. 2009. *Capital as Power. A Study of Order and Creorder*. Abingdon: Routledge.

ACCOUNTING AND AUDITING

UDC 336.225.3 (477+100)

Дерев'янка Світлана Іванівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Охай Валерія Олександрівна

студентка 3ст курсу спеціальності «Облік і оподаткування»
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

***Анотація.** У статті представлено аналіз податкової політики України та визначено пріоритетні напрями розвитку оподаткування доходів фізичних осіб. Проаналізовано особливості та визначено шляхи удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в Україні з врахуванням зарубіжного досвіду.*

***Ключові слова:** податкова система, податки, оподаткування, доходи фізичних осіб, ставка податку.*

Розвиток ринкової економіки України на сьогоднішній день показує, що основним джерелом формування бюджету є податки та інші обов'язкові платежі. Світова практика в оподаткуванні доходів свідчить про те, що вони займають важливе місце у забезпеченні фінансової стабільності, сталого розвитку економіки та соціальної справедливості. Основне призначення оподаткування доходів – це наповнення бюджету, а податкові ставки відіграють фіскальну функцію. У кожній країні світу громадяни зобов'язані сплачувати відсоток від своїх доходів до державного бюджету. Мета будь-якої податкової реформи – досягнення оптимального співвідношення між стимулюючою та фіскальною

роллю податків. Вона має забезпечити справедливий розподіл податкового тиску, перехід до оптимальних податкових ставок та спрощення податкової системи в цілому.

Предметом багаторічних дискусій науковців є визначення механізму оподаткування доходів громадян (прогресивний чи пропорційний), ставок, що мають при цьому застосовуватися (прогресивні, пропорційні, єдині), розміру неоподатковуваного мінімуму, бази оподаткування, пільг тощо. Теоретичним засадам оподаткування присвячені праці багатьох вчених: А.Вагнера, Д.Кейнса, А.Лаффера, Д.Міль, Ф.Нітті, Д.Рікардо, А.Сміта та інших. Порівнянням механізму оподаткування фізичних осіб в Україні та в інших країнах світу, а також визначення напрямів здійснення податкової реформи займалися В.Андрущенко, О.Василик, П.Мельник, С.Онишко, В.Суторміна, Л.Тарангул, В.Федосов, Д.Черник, Л.Шаблиста, І.Якущик та інших. Питання оподаткування доходів фізичних осіб цікавили багатьох українських вчених, зокрема Т.Даценко, О.Кириленко, О.Коблянську, П.Лайка, М.Перерву, В.Синчака, А.Соколовську, І.Чугунова, С.Юрія та інших. Проте проблема формування ефективної, соціально справедливої системи оподаткування доходів фізичних осіб з використанням досвіду провідних країн світу досі залишається невирішеною.

Метою даної роботи є дослідження проблеми стягнення податку з доходу фізичної особи в Україні, виявлення спільних та відмінних рис оподаткування доходів в Україні та в зарубіжних країнах, розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізму оподаткування.

Кожна країна формує індивідуальну систему оподаткування доходів населення, обираючи власні методичні підходи для здійснення оподаткування доходів фізичних осіб, однак визначальною ознакою такого оподаткування є те, що воно повинне сприяти зростанню заощаджень населення країни, які в подальшому слугуватимуть одним з джерел фінансування економіки країни. У

будь-якій державі податкова система ілюструє специфіку організації її господарства.

Особливе місце в системі оподаткування України займає податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО), що відрізняється від інших видів податків як за суб'єктом, так і за об'єктом оподаткування. Він є одним із основних елементів податкових надходжень до бюджету України. Порівнюючи податкову систему України та європейських країн, потрібно визнати, що принципової різниці у цьому відношенні немає. Переважна більшість країн користуються тими податками, які довели свою дієвість та ефективність протягом багатьох років. Сюди, зазвичай, входять податки із підприємств та громадян, на товари та послуги, на додану вартість, митні збори, акцизи, податок на майно тощо. Саме ці податки формують основу податкової системи як в європейських країнах, так і в Україні.

Зарубіжні системи прямого оподаткування доходів фізичних осіб мають апробовану часом практику становлення та розвитку на базі глибокого усвідомлення кожним платником податку свого конституційного обов'язку — сплати податків. Значні видатки на соціальні заходи та постійна увага держави до платника податків сприяли вихованню податкової культури, іншого розуміння сутності категорії «податок». Так, в Німеччині — це підтримка, яку громадяни надають державі, у Великобританії — це обов'язок перед державою; у США податок розуміється як «такса», у Франції — як обов'язкова плата. Для нашої держави розуміння такої фінансової категорії зводиться лише до примусового платежу [1]. Закордоном держава приділяє постійну увагу до платника податку, формує значні соціальні видатки, що з часом сформувало певну «податкову культуру», де кожен платник податку глибоко усвідомлює свій конституційний обов'язок, оцінює це як підтримку, яку він надає державі. У таблиці 1 наведені ставки оподаткування доходів фізичних осіб у деяких країнах світу.

Таблиця 1

Ставки оподаткування доходів фізичних осіб у країнах світу

Країна	Ставка, %	Країна	Ставка, %	Країна	Ставка, %
Австрія	21-50	Канада	15-29	Словаччина	19
Бельгія	54	Китай	5-45	Словенія	16-41
Болгарія	10	Кіпр	20-30	США	15-35
Бразилія	7,5-27,5	Латвія	26	Туніс	15-35
Велика Британія	9-50	Литва	15	Туреччина	15-35
Данія	52	Мальта	15-35	Угорщина	41
Естонія	21	Нідерланди	0-52	Фінляндія	7-30,5
Індія	10-30	Німеччина	14-47	Чехія	15

В Україні система оподаткування громадян була запроваджена з ухваленням Закону Української РСР «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства». З 26 грудня 1992 року і до 1 січня 2004 року оподаткування регулювалося Декретом Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян». Доходи, отримані за основним місцем роботи, оподатковувалися за прогресивною шкалою, а за неосновним - за ставкою 20%. Наприкінці року йшов перерахунок податку з урахуванням всіх видів доходів та пільг. Основними нововведеннями Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» 2004 року стали відмова від прогресивної шкали оподаткування та встановлення єдиної ставки, надання податкових соціальних пільг, розширення бази оподаткування. У грудні 2010 року Верховна Рада України ухвалила чинний Податковий кодекс України, розділ IV якого присвячений ПДФО.

Під доходом фізичних осіб розуміють суму будь-яких коштів, вартість матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у т.ч. цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом у випадках, якщо кошти або майно (немайнові активи), отримані платником податку як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, незданий державі згідно із законом, у сумах,

підтверджених обвинувальним вироком суду, незалежно від призначеної ним міри покарання, протягом відповідного звітного податкового періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами.

Особливість європейської системи оподаткування полягає в тому, що її утворюють на основі прогресивної шкали. Наприклад, у Франції розрахунок ПДФО робить податкова служба. Згідно з французькою системою доходи поділяються на 8 категорій, кожна з яких має свою методику розрахунку, в якій враховують застосовані пільги і відрахування. Цей податок розраховують на родину і він береться з доходів за прогресивною шкалою (від 5,5 до 75%). Варто відзначити, що максимальну ставку застосовують, якщо дохід сім'ї дорівнює 1000000 євро.

У Швеції за кожним платником податку на доходи фізичних осіб закріплюється реєстраційний номер, а також рахунок, на який перераховується податок. Резиденти зобов'язані сплачувати податок з усіх джерел доходів, які вони отримують (підприємницька діяльність, капітал, заробітна плата). Податок обчислюється за прогресивною шкалою, загальна максимальна ставка податку становить 56,9%.

У Норвегії офіційно публікуються дані із платників податків і податків. Резиденти сплачують національний і місцевий податок з усіх доходів, які були одержані в країні та за її межами.

В Іспанії декларація про доходи резидента включає всі доходи, які він одержав по всьому світі, незалежно від місця проживання. Податок розраховується за ставкою від 24 до 52%.

Заслуговує на увагу практика оподаткування в Японії, що характеризується множинністю податків. Усього в країні налічується близько тридцяти державних і стільки ж – місцевих податків. В цій країні податкові ставки на доходи фізичних осіб (разом із місцевими податками), одні із найвищих у світі. Фізичні особи сплачують державний прибутковий податок за прогресивною шкалою, що має шість ставок – 5, 10, 20, 30, 40 і 50%, які нараховуються залежно від суми отриманого доходу. Сплачується він щорічно

на всі види доходів, отриманих протягом календарного року [3]. Базою оподаткування виступає заробітна плата, доходи осіб вільних професій, авторські гонорари, винагороди за різноманітні особисті заслуги тощо. Але незважаючи на велику кількість доходів, що підлягають оподаткуванню, державою встановлено багато пільг та підстав для надання податкових кредитів.

Цікавим є приклад Польщі, де особи вільних професій є привілейованими платниками податків, тому що вони мають вибір - сплачувати щомісячний податок фіксованого розміру, незалежно від розміру доходу, або ж сплатити певний відсоток від доходу. В першому випадку у платників податку є податкова картка, яка створена з метою мінімізації ведення обліку. Податок повинен бути сплачений, навіть якщо платник протягом місяця нічого не заробив. Ставка податку на доходи таких осіб коливається від 18% до 32% в залежності від суми отриманого доходу (до 85528 польських злотих (30545 дол. США) - 18%, якщо більше – 32%). Податком з доходу обкладаються фізичні особи, які постійно проживають у Польщі та особи, які перебувають у країні понад півроку. Також оподатковуються доходи осіб, що проживають за кордоном, якщо джерело цих доходів знаходиться у Польщі. Ставкою податку з доходів у розмірі 19% обкладаються дивіденди та надходження від частки у прибутках юридичних осіб. Для визначення загальної суми оподаткування дохід зменшується на суму страхових внесків на пенсійне страхування за віком та станом здоров'я, лікарняне страхування, страхування від нещасних випадків, що передбачено у положеннях про систему соціального страхування [3].

В Нідерландах існує п'ять видів податкових відрахувань, що залежать від віку, кількості дітей, доходу батьків і відрізняються сумою, на яку дозволено зменшувати оподатковуваний дохід (в євро на одну дитину) [4].

Цікавим прикладом є традиційна класова система оподаткування в Німеччині: 1) неодружені працюючі без дітей; 2) неодружені, розлучені, овдовілі; 3) одружені, при умові, що в сім'ї працює один із подружжя, а якщо працюють обоє, то один із них може за спільною згодою перейти до V класу; 4) працюють обоє з подружжя, але оподатковуються нарізно; 5) одружені

працюючі, один із них оподатковується за умовами III класу; б) працюючі, котрі одержують заробітну плату в декількох місцях [3].

Як бачимо, ставки досить диференційовані. Відмінною рисою оподаткування ПДФО в Україні та в зарубіжних країнах є рівень податкової юрисдикції. Так, в Україні ставки, порядок, правила оподаткування ПДФО встановлюються виключно на загальнодержавному рівні. В той же час в деяких країнах (Бельгія, Данія, Фінляндія, Швеція та Швейцарія) визначенням ставок, за якими будуть оподатковуватися доходи громадян належить до компетенції органів місцевого самоврядування, в інших країнах (Естонія, Греція, Латвія, Норвегія та деяких інших), особистий прибутковий податок належить до місцевих податків [2].

В Україні ставка податку з доходів фізичних осіб складає 18%. Для контролю за дотриманням сплати податку з доходів фізичних осіб в Україні ведеться Державний реєстр фізичних осіб-платників податків. Він є, по суті, автоматизованим банком даних, що забезпечує єдиний державний облік усіх фізичних осіб, зобов'язаних сплачувати податки. Відповідно до цього податкова інспекція кожній особі присвоює десятизначний ідентифікаційний номер (код). Цей номер присвоюється один раз на все життя. Він обов'язковий для пред'явлення в різні органи державної реєстрації, установи банків, під час прийому на роботу, виплати грошових сум тощо.

В системі податкових відносин у світі важливу роль відіграє показник «граничного доходу» - це мінімальний розмір отриманого доходу, з якого починається сплачуватися податок. Цей показник залежить від багатьох факторів (кількості дітей, сімейного стану платника, способу оподаткування за єдиною чи роздільною системою тощо). Іноземні системи оподаткування спрямовані на формування кінцевого доходу домогосподарств таким чином, щоб кожна фізична особа мала в користуванні після оподаткування дохід, достатній для фінансування всіх необхідних витрат на задоволення своїх потреб.

У 2020 році податкова соціальна пільга в розмірі 1051 грн. застосовується до доходу одержаного в сумі до 2940 грн. Податкова соціальна пільга — сума,

на яку платник податку з доходів фізичних осіб має зменшити суму свого загального місячного оподаткованого доходу, отримуваного з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати. Податкова соціальна пільга не застосовується до доходів переважної більшості працівників, бо розмір їх зарплати має бути вищим за встановлений розмір мінімальної заробітної плати 4723 грн. Якщо порівнювати податкове законодавство щодо стягнення податку з доходів фізичних осіб в Україні із зарубіжними країнами, то при отриманні мінімальної заробітної плати в розмірі 4723 грн. до неї навіть не застосовується податкова соціальна пільга, тоді як в Австралії та Англії при такій заробітній платі цей податок взагалі б не утримувався, а в Японії його ставка була б 5%.

На сьогоднішній день влада нашої країни повільними темпами намагається перейняти досвід сусідніх країн з розвиненою економією. На початку 2020 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект №2758 «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо запровадження справедливої прогресивної шкали податку на доходи фізичних осіб)», згідно якого запропоновано встановити такі ставки ПДФО: до 10 розмірів мінімальної заробітної плати – 18%; понад 10 розмірів мінімальної заробітної плати, але не більше 20 розмірів мінімальної заробітної плати – 36%; понад 20 розмірів мінімальної заробітної плати – 54% [5].

Проаналізувавши досвід розвинених країн, можна зробити висновок, що в основу оподаткування доходів громадян покладений принцип соціальної справедливості, за яким більше платять ті члени суспільства, котрі мають вищі доходи. Відтак держава регулює доходи громадян, впливає на збільшення їх платоспроможності, стимулювання попиту, розмір споживання та заощадження, що, в свою чергу, призводить до підвищення темпів економічного зростання. Основним напрямом подальшого удосконалення вітчизняної законодавчої бази у цій сфері має стати зменшення податкового навантаження на соціально незахищені верстви населення та зростання відповідальності платників податку за ухилення від оподаткування.

Отже, проведене дослідження доводить, що практика оподаткування фізичних осіб у зарубіжних країнах не може бути абсолютною основою для вибору напрямів реформування податкової системи в Україні. Не існує однакового підходу до обчислення та сплати ПДФО. У кожній країні механізм оподаткування визначається з урахуванням національних особливостей. Проте більшість країн користується прогресивною шкалою оподаткування, що забезпечує, з одного боку, зниження податкового навантаження на малозабезпечених платників податків, а з іншого – його поступове підвищення для заможних громадян. Також в багатьох країнах податки диференційовані залежно від соціального статусу особи.

Для удосконалення правового механізму справляння ПДФО варто врахувати досвід інших країн та економічну ситуацію нашої держави, запровадивши науково обґрунтовану базу оподаткування, ввівши диференційовану систему оподаткування в залежності від соціального статусу особи, збільшивши кількість пільг, а також взявши до уваги специфіку національної економіки, трудові та соціальні традиції. З метою формування ефективної системи оподаткування доходів громадян в Україні, на наш погляд, необхідно розширити діапазон доходів, який дозволить застосовувати податкову соціальну пільгу, а мінімальну заробітну плату не оподатковувати зовсім, адже це порушує гарантії на отримання реальної мінімальної заробітної плати. Кожен громадянин України повинен розуміти, що сплата податку не має на меті відбирання коштів у людей, а є обов'язком перед країною, яка потім поверне особам ці кошти у вигляді різноманітної соціальної допомоги та наданні різноманітних послуг [6].

Список джерел:

1. Круковська О.В. (2016) Ключові зміни в реформуванні податкової системи України: реалії та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. (2), 702-709.
2. Чуприна А. (2011). Оподаткування доходів фізичних осіб: міжнародний досвід. *Вісник*, (10). <http://www.visnuk.com.ua>

3. Безейко С. (2015). Досвід іноземних країн оподаткування доходів від незалежної професійної діяльності. *Науковий блог: Національний університет «Острозька академія»*. <https://naub.oa.edu.ua/2015/>
4. Андрущенко В.Л. Податкові системи зарубіжних країн: [навч. посібник] / за заг. ред. М.Я.Азарова . — К. Комп'ютерпрес, 2004. — 240 с.
5. Волос Н. (2020). ПДВ 17% і прогресивна шкала ПДФО: нові ініціативи Дубінського. «ДЕБЕТ-КРЕДИТ». <https://news.dtki.ua/taxation/common/60211>
6. Непочатенко О.О. (2016) Оновлений механізм справляння податку на доходи фізичних осіб: проблеми та перспективи. *Економіка. Управління. Інновації*. Вип. 1(16)

PEDAGOGY AND EDUCATION

UDC 81.161.2: 330.101

Варнавська Інна В'ячеславівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», Україна

**СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ЕКОНОМІКА»**

Анотація. Наукове дослідження присвячене проблемам формування комунікативної компетентності фахівців економічного напрямку. Розглянуто комплекс методів формування мовної і мовленнєвої культури майбутніх спеціалістів економічного сектору. У дослідженні позначено основні засади спілкування, спираючись на які, можна оволодіти необхідними комунікативними вміннями. Проаналізовано найважливіші пізнавальні методи комунікативної культури: метод самостійного навчання (самоосвіта), інформаційно-рецептивний, проблемний методи і метод евристичної бесіди. Досліджено елементи, які відіграють важливу роль у формуванні мислення майбутніх фахівців економічного напрямку. Доведено, що педагогічні методи необхідно добирати з урахуванням дидактичної мети, характеру і змісту навчального матеріалу.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, методи навчання, фахівці економічного напрямку, проблемний метод, засади спілкування, заняття з української мови (за професійним спрямуванням).*

Постановка проблеми.

Провідною і найважливішою складовою спілкування є процес комунікації, у різних її виявах, але найважливіше – слово (його лексичне значення), адже у

ньому втілюється рівень інтелекту мовця, образне вираження його ставлення до теми мовлення, оцінювання мовленнєвої ситуації тощо. Спостереження за позитивним і негативним спілкування, вивчення психолого-соціологічної його сутність, дають можливості з'ясувати педагогічні умови поліпшення і вдосконалення процесу спілкування, визначають комунікативну культуру фахівців різних напрямів. Шляхом експериментів дійти висновку, що основним і актуальними завданням навчання і освіти є виховання індивіда, здатного до саморегуляції і самовираження засобами слова, мовних засобів різних рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До цієї теми зверталися мовознавці, лінгводидакти, психолінгвісти Н.Бабич, О.Біляєв, В.Виноградов, В.Головін, С.Єрмоленко, А.Коваль, Г.Костюк, В.Мельничайко, Л.Паламар, М.Пентиліук, С.Шевчук та інші. Мовлення забезпечується багатьма факторами, які треба враховувати при формуванні комунікативних умінь і навичок [1]. В.Виноградов зазначав, що питання мовної культури повинні розглядатися у двох аспектах, один з яких, об'єктивно-історичний, стосується мовної системи на певному етапі її розвитку, стану її вивчення і нормування (цей аспект міг би бути названим культурою мови); другий, нормативно-стилістичний, – пов'язується з дослідженням мовленнєвої практики носіїв мови, з прагненням вплинути на неї, забезпечити дотримання норм (йдеться про культуру мовлення) [3].

Формування комунікативної культури фахівців різної професійної спрямованості, особливо у вищих навчальних закладах, досліджували Г.Д.Берегова, Р.С.Гуревич, О.М.Семенов, Л.О.Сікорська, Н.Л.Тоцька та інші. Г.Берегова акцентувала увагу на формуванні культури професійного мовлення: «Культура професійного мовлення, безперечно, набувається у процесі спілкування й передбачає раціональне користування мовними й позамовними засобами. Майбутній фахівець повинен з повагою й любов'ю ставитися до слова й грамотно володіти ним, адже слово – це знаряддя праці, розрахованої на активізацію інтелектуальної й емоційної діяльності іншої людини» [2].

Мета нашого дослідження – визначення особливостей формування

комунікативної компетентності майбутніх економістів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для пошуків оптимальних шляхів саморегуляції і самореалізації найдоцільніше враховувати те підґрунтя, яке є універсальним, доступним, і таким, що ним може скористатись, при бажанні, кожна людина. Такими найпростішими умовами є педагогічні (бо кожен навчається, отримує обов'язкову освіту, здобуває професію), а засобами впливу є мовленнєві: слово, його звучання, наприклад темп і тембр мовлення, стиль і тон вираження тощо. Адже особа, яка спирається на конкретні ідеї, інформацію повинна самостійно, особисто формувати свій шлях до успіху, до омріяної професії. А допомагає їй обирати і долати цей шлях – викладач. Таким чином, педагогіка покликана з'ясувати провідні, найважливіші засади формування основ оптимального варіанту спілкування, основною складовою якого є слово, мовленнєві засоби різних мовних рівнів. Ці засади є найдоречнішими під час формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців економічного напрямку, на них ми спиралися під час дослідження.

Вважаємо за необхідне визначити найважливіші аспекти спілкування, які допоможуть спеціалістам економічного спрямування оволодіти необхідними вміннями:

- опрацювання лексичного багатства мови (лексичного значення слів, доречність використання стійких словосполучень із врахуванням стилів української мови). Мета його засвоєння – адекватне використання, вибір форми, стилю мовлення, який обирається для спілкування, з'ясування питань, визначення психічного настрою, необхідного ставлення до розв'язання спільних питань чи окремих аспектів кожного з них. Джерелом збагачення мовним багатством є академічні друковані і електронні джерела, наприклад педагогічної, економічної тематики;

- вибір способу впливу на формування комунікативних умінь може бути прямим і непрямим. Це залежить від вікових, соціально-психологічних особливостей студентів економічних спеціальностей у конкретних педагогічних

умовах. Способи спілкування повинні змінюватись і в залежності від форм і видів занять. Колективні, групові, індивідуальні заняття вимагають зміни стилю спілкування шляхом вибору відповідних мовних засобів;

– зразки, еталони, приклад викладача у процесі спілкування є ефективними засобами впливу на манеру, стиль, спрямованість спілкування. Але дієвими вони є у паралельному використанні з іншими методами і прийомами;

– врахування психологічних аспектів: позитивних оцінок, висловлювання схвалення, підтримки за допомогою доречного слова, влучного мовного засобу.

Важливою складовою формування елементів мовленнєвої культури є подолання ускладнень, особливо у тій ситуації, коли фахівець потрапляє в нові для нього обставини, може здійснюватись різними засобами, але найпершим, найпростішим і найдоступнішим є слово. Адже воно використовується під час будь-яких обставин: співчуття, радості зустрічі, визначення ситуації як надійної, як сприятливої.

Комунікативна компетентність майбутніх фахівців економічного напрямку є одним із провідних чинників їх успішної професійної діяльності, яка забезпечується знанням мовних та етичних норм і правил, усвідомленням власного комунікативного потенціалу, можливості зацікавити партнера в отриманні послуги, спрогнозувати комунікативну взаємодію і здійснити її в оптимальній для конкретної ситуації формі. Тому на формування таких якостей і спрямована методика формування комунікативної культури майбутніх економістів, яка проектувалася з урахуванням форм теоретичного (лекція, практичне заняття) і практичного (виробниче навчання, заняття у навчальній майстерні, навчально-виробнича і виробнича практика) навчання, а також форм самоосвіти (самостійне вивчення роботи підприємств економічного сектору, спостереження за комунікативною діяльністю працівників цих підприємств, педагогів-викладачів, однокласників тощо) [6].

Для формування комунікативної компетентності фахівців економічного спрямування необхідно добирати методи, які стимулюють активний розвиток

професійно-комунікативних компетенцій під час навчально-виховної й навчально-виробничої діяльності у виші.

Враховуючи основні класифікації методів дидактики, під час занять з української мови (за професійним спрямуванням) вважаємо за необхідне використовувати:

- методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності (словесні, наочні та практичні методи, реалізовані індуктивно або дедуктивно під керівництвом викладача чи самостійно в репродуктивному або продуктивному напрямках);

- методи стимулювання і мотивації навчальної діяльності (методи мотивації навчально-пізнавальної діяльності, а також методи стимулювання інтересу до отримання професії);

- методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчальної діяльності студентів (методи усного, письмового і практичного контролю й самоконтролю, а також тестування рівня знань і умінь студентів).

У комунікативного розвитку майбутніх фахівців повинні брати участь усі педагоги, які з ними працюють, тому що в такий спосіб студенти мають змогу щоденно тренуватися в комунікативній діяльності під керівництвом викладачів. При цьому педагогічні методи мають добиратися з урахуванням дидактичної мети, характеру і змісту навчального матеріалу, спрямовуватися на активізацію мисленнєвої діяльності студентів, усвідомлення ними необхідності розвитку професійно-комунікативних якостей, формування навичок оброблення, систематизації, засвоєння професійно значущої інформації, що надходить із різних інформаційних, наукових джерел. У комплексі методів формування комунікативної культури майбутніх фахівців економічного напрямку, за доцільне варто виділити три групи: пізнавальні, тренувальні й методи контролю.

Так, до пізнавальних методів відносимо: метод самостійного навчання (самоосвіта), інформаційно-рецептивний, проблемний методи і метод евристичної бесіди. Розглянемо їх докладніше.

До методів самоосвіти належать передусім такі, що розвивають

рефлексивні якості особистості: самоспостереження, самоаналіз, самотестування, самоконтроль, саморегуляція тощо.

Пропонуємо на заняття з української мови (за професійний спрямуванням) завдання:

1. Прочитайте уривок тексту. Визначте: стиль, функційні ознаки, мовні особливості.

Терміном «економіка» позначають спосіб організації діяльності людей, спрямованої на створення необхідних їм благ, а також науку, що вивчає закономірності поведінки людей в процесі цієї діяльності. Основними дійовими особами господарської діяльності є люди (сім'ї), фірми і держава. Вони координують свою діяльність як на основі прямих контактів, так і взаємодіючи через ринки. Відповідно економічна наука вивчає проблеми організації діяльності ринків, фірм, державних організацій, а також проблеми, пов'язані з сімейної економікою. Це коло проблем відноситься до розділу, званого мікроекономіки. Проблеми, які зачіпають всю економічне життя країни (грошова система і інфляція, безробіття, економічне зростання, зовнішня торгівля і світова економіка), вивчаються макроекономікою [5].

2. Прочитайте речення. Відредагуйте текст (у тексті порушено: лексичні, граматичні, пунктуаційні норми). Доведіть доцільність такого виправлення.

Не товари, а клієнти і взаємини з ними стають ключовими в діяльності як компаній-виробників, так і організацій, що здійснюють роль посередників.

В даний час таку визначальну роль взаємин з клієнтом в компаніях можна обґрунтувати наступними трьома факторами сучасного розвитку ринку:

- 1) посилення конкуренції на ринку товарів і послуг;
- 2) зростання витрат виробництва і реалізації продукції;
- 3) перевищення пропозиції товарів над попитом на них.

У зв'язку з цим доцільно створювати такі умови, щоб угода носила багаторазовий характер і можливо це шляхом встановлення довірчих відносин і забезпечення кращих умов для клієнта. Якщо клієнт компанії буде задоволений

то компанія неодмінно буде у виграві, а виграв будь-якої комерційної компанії як відомо – це отримання прибутку.

Значущість інформаційно-рецептивного методу для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців-економістів полягає в активізації психічних когнітивних процесів (уваги, сприймання, пам'яті, уяви, репродуктивного мислення) передусім для формування гностичної, мисленнєвої і перцептивної компетенцій гносеологічно-когнітивного компоненту.

3. Прочитайте текст. Перекажіть його із дотриманням мовних норм української мови.

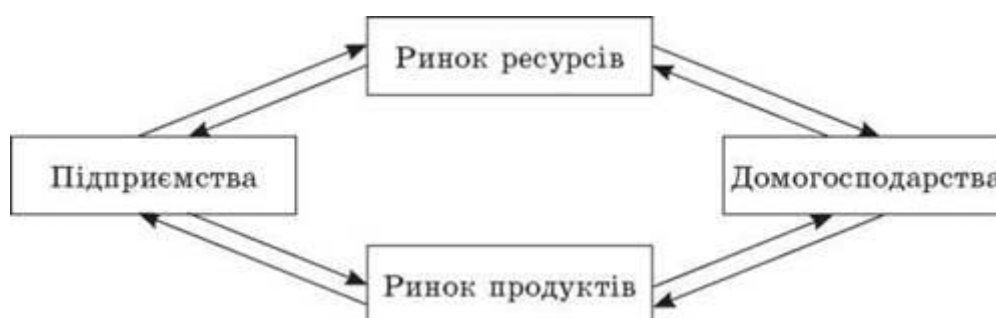
Дуже важливо, щоб кожен співробітник розумів, яка мета стоїть перед всією компанією і які саме завдання і частка відповідальності лежать на його плечах для досягнення поставленої спільної мети. Коли мета і завдання поставлені, управлінцям необхідно розробити механізми мотивації і підвищення зацікавленості співробітників організації в своїй роботі виходячи з їх особливостей і посади, яку обіймають. Наприклад, якщо говорити про вже згаданих менеджерів із продажу, то їх заробітну плату можна сформувати двома частинами, одна з яких буде фіксованим відсотком з продажів. Більш того, необхідно створювати сприятливі умови для особистісного та професійного зростання співробітників, організовуючи для них навчальні семінари і тренінги на відповідні тематики.

Якщо компанія позиціонує себе як клієнтоорієнтована, то кожен співробітник організації повинен знати, що стоїть за цим поняттям і що потрібно робити, щоб виправдовувати обрану тактику. Організація – це система, в якій кожен її елемент (в нашому випадку – співробітники) повинен розуміти її схему дії і її доцільність, в іншому випадку система не працює.

І, нарешті, дуже важливо встановити зворотний зв'язок зі своїми клієнтами, щоб розуміти, як змінюються їхні потреби, і вдосконалюватися на основі їх відгуків і відповідей. Можна періодично проводити опитування, анкетування і тестування, щоб краще знати і розуміти своїх споживачів.

Для розвитку творчого мислення й накопичення досвіду творчої професійно-комунікативної діяльності у студентів необхідно сформувати в них професійне мислення, під яким слід розуміти здатність майбутнього спеціаліста творчо вирішувати професійні завдання. Важлива роль у формуванні такого мислення належить проблемному методу, суть якого зводиться до створення ситуацій, в яких студенти, спираючись на отримані раніше знання, змушені самостійно шукати рішення.

4. Розгляньте рисунок, складіть тези з теми «Економічний кругообіг».

Для позитивного розв'язання актуальних академічних, науково-дослідницьких, громадських, культурно-просвітницьких питань необхідно створити умови, які б сприяли вступу в контакт з іншими особами (одногрупниками, однокурсниками, активом факультету, викладачами). Із цією метою необхідно використовувати творчі (але конкретні) завдання, наприклад:

- доберіть найбільш вдалу (коректну, ввічливо-шанобливу) форму звернення до викладача, декана, товариша (2 – 3 варіанти);
- заготуйте вітальні листівки-запрошення на день народження президента фірми, в якій Ви хотіли б працювати;
- складіть сценарний план зустрічі закордонної делегації;
- заготуйте текст промови – привітання для керівника Вашої установи, який готується до зустрічі гостей з Румунії;
- напишіть сценарій прийому гостей з Польщі, які прибудуть для відкриття економічного центру у м.Херсоні тощо.

Подібні завдання є надзвичайно ефективними в розвитку комунікативної компетентності студентів, формування індивідуального і групового іміджу під

час спілкування. Такі види завдань сприймаються студентами як фахові та як особистіснокорисні для розв'язання повсякденних проблем. А особливо, поєднання індивідуальних, групових і колективних форм навчання із застосуванням усних, письмових завдань, фізичних вправ є обов'язковою умовою успішного формування умінь спілкування. Приклад і показ, можливість вибору слова, виразу обличчя, міміки, пантоміміки посмішки, тембру можуть застосовуватися у різних варіантах, поєднаннях, але спільною умовою є настрій, установка на позитивне ставлення (приємне враження). Адже в системі освіти в цілому доцільно домагатись високого рівня спілкування на різних рівнях.

Одним із методів, які мають найбільший коефіцієнт активності, є евристична бесіда. Вона належить до методів творчої взаємодії викладача й студентів і передбачає вирішення проблемного завдання за допомогою прямих і непрямих запитань пошукового характеру. Таким чином, викладач скеровує майбутніх спеціалістів на формування нових питань, висновків, правил з опорою на отримані раніше знання і особистий досвід. Під час евристичної бесіди формується допитливість, вміння аргументовано міркувати. Майстерність викладача полягає в тому, щоб серією заздалегідь підготовлених питань спонукати студентів розмірковувати над ними і водночас скерувати їх думки до правильної відповіді та висновків. Наприклад, можна використати питання: «Чому фахівцеві економічного напряму треба мати високий рівень комунікативної культури, адже можна просто підписати контракт?», «Чому підприємствам економічного сектору потрібні фахівці, які вміють вдало налагоджувати контакти?» тощо.

У контексті формування комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів-економістів цей метод можна використовувати при вивченні як нормативних, так і професійно-теоретичних дисциплін. Його проблемність забезпечить реалізацію міжпредметних зв'язків у процесі професійної підготовки, а діалогічність сприятиме розвитку особистісно-комунікативної і комунікативно-рефлексивної компетенцій особистісно-рефлексивного компоненту, усіх компетенцій гносеологічно-когнітивного компоненту, а також

лінгво-комунікативної компетенції операційно-технологічного компоненту комунікативної культури майбутніх фахівців економічного напрямку. Ці аспекти і будуть перспективами подальших досліджень.

Список джерел:

1. Берегова Г.Д. Формування комунікативної компетенції студентів-аграріїв / Г.Д.Берегова // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 31. – Херсон: Видавництво ХДПУ, 2002. – С.243-249.
2. Берегова Г.Д. Українська мова за професійним спрямуванням / Г.Д.Берегова. – Херсон: Олді-плюс, 2011. – 340с.
3. Виноградов В.В. О художественной прозе / В.В.Виноградов. – М.-Л.: Гослитиздат, 1980. – 360 с.
4. Гуревич Р. Професійна спрямованість як принцип навчання у професійно-технічних навчальних закладах / Р.Гуревич, А.Коломієць // Професійно спрямоване навчання і виховання особистості : зб. наук. праць / за ред. Г. П. Васяновича. – Львів : ЛДУ БЖД, 2006. – С. 49–63.
5. Липсиц И.В. Экономика / И.В.Липсиц. – М.: Омега-Л, 2006. – 656с.
6. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: монографія / Л.А.Руденко. – Львів : Піраміда, 2015. –342 с.

UDC 372.881.111.1

Баранчук Тетяна Олексіївна

Вчитель вищої категорії, старший вчитель англійської мови

Ірпінської СЗОШ І-ІІІ ст. з поглибленим вивченням економіки та права №2

Ірпінської міської ради Київської області, Україна

TED-Ed ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛІ

Останнє десятиліття позначене активним впровадженням та використанням інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні іноземним мовам в цілому та англійській мові зокрема. Стаціонарні комп'ютери, ноутбуки, планшети, мобільні пристрої, електронні книги та словники, MP3 плеєри є невід'ємною частиною нашого життя, і їхні функціональні можливості роблять їх незамінними інструментами у навчанні і вивченні іноземної мови на будь-якому рівні [1].

Над питанням використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні іноземним мовам працює велика кількість вітчизняних зарубіжних вчених: А.П. Авраменко, К.В. Капранчикова, В.Ю. Биков, О.А. Зимовець, Н.В. Сороко, А. Kukulska-Hulme, Т. Baer, Н. Crompton та інші.

У зв'язку з тим, що технології не стоять на місці, постійно з'являються нові можливості використання тих чи інших пристроїв, оновлюються та вдосконалюються існуючі і створюються нові програми, залишається актуальним дослідження практичних методів та прийомів використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій інструментів у процес навчання англійській мові може відбуватися за допомогою використання презентацій PowerPoint, онлайн-словників, додаткових матеріалів аудіо- та відеонаочності, соціальних мереж, інтернет-сайтів, мобільних додатків [2].

У наш час діти ростуть та розвиваються в оточенні новітніх технологій: вони дивляться мультфільми та відео на комп'ютері чи на планшеті, грають у ігри на телефоні. Діти впевнено та вільно вправляються з електронними пристроями, швидко вчаться розумітися у їхніх функціях і можливостях. Саме тому вчитель, який хоче бути ближчим до своїх учнів, налагодити зв'язок з ними, а також зробити свої уроки більш цікавими, виклад матеріалу більш доступним, і перетворити самотійну та домашню роботу учнів у більш творчу, повинен виходити за рамки лише традиційних форм навчання та впроваджувати нові методи і прийоми навчання з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Використання відеоматеріалів сприяє реалізації основних принципів навчання: автентичності, комунікативною спрямованості, наочності, ситуативності, діалогу культур і культурної варіативності [3].

Так, наприклад, завдяки освітньому ресурсу TED-Ed, вчитель англійської мови має можливість урізноманітнити форми перевірки домашнього завдання завдяки відеоматеріалам, що розміщені на даному сайті. TED (technology, entertainment, design; технології, розваги, дизайн) є одним з лідерів у розповсюдженні нових ідей в рамках конференцій. У 2012 році TED спільно з YouTube створили освітній канал, щоб реалізувати проект під назвою TED-Ed. TED-Ed є освітнім ресурсом, на якому містяться короткі відео створені зусиллями вчителів і мультиплікаторів. На сайті можна знайти анімаційні навчальні відео тривалістю від 3 до 8 хвилин.

Вчитель має змогу ознайомитись з розділами сайту та знайти відео, яке підійде саме для учнів його класу, та відправити їм посилання (URL-адресу) на обраний відеоурок. Вдома учні повинні подивитися відео та відповісти на запитання під ним. Усі відповіді надсилаються вчителю, який має змогу перевірити та оцінити результати. Кожен відео-урок містить такі розділи:

- «Let's Begin», де можна написати план уроку;
- «Think», де потрібно написати завдання з вибором правильного варіанту відповіді (Multiple Choice Question) та відкриті питання (Open Answer Question);

- «Dig Deeper», де можна поставити додаткові питання або надати додаткову інформацію;
- «Discuss», де можна ініціювати обговорення теми чи проблемного питання;
- «And Finally», де можна узагальнити пройдений матеріал та написати ключові положення уроку.

Для вчителів доступна функція відкоректувати кожен урок: змінити, переформувати питання, видалити чи додати нові, ускладнити чи полегшити питання. Також даний освітній проект дає змогу вчителям створювати власні відео-уроки. Для цього потрібно серед розділів сайту натиснути на «Create a Lesson» і далі, виконуючи вказівки, спочатку вставити у запропоноване віконце посилання на відео у YouTube, завантажити його, додати питання, за потреби вказати правильні варіанти відповідей та відправити посилання своїм учням, а потім перевірити та оцінити їхні відповіді.

Така форма роботи безперечно сподобається учням, викличе їхню зацікавленість у предметі, занурить їх у інше мовне середовище. Таким чином, у процесі використання інформаційно-комунікаційних технологій загалом та освітнього веб-ресурсу TED-Ed зокрема реалізується принцип внтегрованості знань, коли відбувається одночасний розвиток як комунікативних, так і інформаційних та соціальних навичок та умінь.

Список джерел:

1. Hismanoğlu, M. vd., “Mobile Assisted Language Teaching From Preparatory Program Efl Teachers’ Perspectives”, BEÜ SBE Derg, 2017, 6(2), ss. 223-238.
2. Жданова Е.В., Харитонов О.В., Хромов С.С. К вопросу о критериях отбора и оценки веб-ресурсов в преподавании иностранных языков и русского языка как иностранного // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО. – 2012. -№3. – С. 8-15.
3. Полухина, М.О. Использование технологии смешанного обучения «перевернутый класс» на основе платформы «TED-ED»/ М.О. Полухина, Э.Э. Валеева // Вестн. Самарск. гос. техн. ун-та. Серия: Психолого-педагогические науки, 2019. – 1(41). – С. 122–132.

Дзюба Петро Миколайович

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальновійськових дисциплін

Національна академія Державної прикордонної служби України

імені Б. Хмельницького, Україна

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАСТАВНИЦТВА У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Одним з напрямів методичної роботи з молодими викладачами є організація наставництва. В сучасному сенсі наставник - це той, хто використовує ресурси і внутрішній потенціал підопічного для досягнення конкретних цілей.

Для підвищення ефективності адаптації викладача - початківця у сприйнятливо короткі терміни до нових для нього умов роботи використовується *наставництво і коучинг* [1], [2].

Наставництво – це діяльність, що полягає в наданні допомоги порадами, навчанням і т. ін. Тобто, це форма професійної підготовки і виховання молодих спеціалістів, яка здійснюється наставниками.

Наставник – це той, хто дає поради, навчає, тобто порадник, учитель. Таким чином, - це досвідчений фахівець, який здійснює шефство над молодими спеціалістами.

Наставництво націлене на отримання початківцем нових знань, умінь і навичок, необхідних для даних конкретних умов його діяльності у формі індивідуального навчання безпосередньо на робочому місці. Такий підхід практикується з давніх часів, і добре себе зарекомендував. При цьому наставник повинен викликати симпатію та бажати такого роду діяльності. Природно, процес наставництва повинен бути організований так, щоб діяльність досвідченого викладача, як наставника, не відображалася на ефективності його власної сфери діяльності. Інакше система адаптації викладача – початківця, яка

заснована на наставництві, може, у цілому, призвести не до підвищення, а до зниження якості навчального процесу на кафедрі

В країнах Західної Європи та Америки останнім часом набуває розповсюдження новий стиль професійної адаптації викладача–початківця, який запозичений з бізнесу та називається коучингом [1].

Коучинг направлений не на безпосереднє навчання, а на максимально повне розкрити потенціалу викладача – початківця, з метою отримання від нього повної віддачі у педагогічній діяльності. Коучинг базується на тому, що людина володіє набагато більшими здібностями, ніж вона зазвичай проявляє. Тому коуч в своїй діяльності спирається не стільки на поточні показники початківця, скільки на його потенціал, який він може розкрити на користь навчальному процесу. Коуч, який володіє навичками коучинга, не стільки дає вказівки і інструктує, скільки ставить питання по певній схемі. Їх умовно називають, «ефективні питання», тобто такі, що дозволяють початківцю по-новому подивитися на свою діяльність і на свої можливості. З іншого боку, коучинг показує реальний професійний та методичний рівень викладача – початківця на даний момент. Це дозволяє спланувати роботу по його подальшому розвитку.

Перевага коучинга полягає у економії часу. Коучу не обов'язково виділяти для коучинга окремий час. Достатньо постійно усвідомлювати і використовувати основоположні принципи коучинга під час своєї взаємодії з початківцем. Вважається, що ефективність такого підходу вища, оскільки на коучинг потрібно менше часу, ніж на наставництво.

Наставництво більш традиційне. Воно вже не раз доводило свою ефективність, за ним досвід багатьох поколінь. Коучинг – порівняно молоде явище, можливо перспективне. Коучинг – це, на сьогоднішній день, сучасний стиль управління персоналом. Наставництво і коучинг різні за своєю суттю. Але при цьому вони не тільки не виключають один одного, але й можуть чудово доповнювати один одного. Питання лише в тому, що більшою мірою відповідає прийнятій у даному колективі корпоративній культурі [3].

Ефективна система наставництва у навчальному закладі забезпечується наступними взаємопов'язаними умовами [4]:

1. Всебічна участь в процесі підготовки викладачів-початківців досвідчених педагогів та педагогічних колективів.
2. Сумісність підсистеми наставництва у педагогічному колективі з макросистемою навчального закладу.
3. Структура наставництва життєздатна, якщо вона відповідає нормам і традиціям даного суспільства.

Наставництву доступні різнобічні ресурси

Таким чином, наставництво у педагогічних колективах це одна з найважливіших та найефективніших складових частин цілеспрямованої системи адаптації викладача – початківця до високопродуктивної педагогічної діяльності.

Список джерел:

1. Materialyi nauchno – metodicheskoy konferentsii «Vospitanie v usloviyah vuzovskogo sotsiuma»: vyipusk 1 (2005). Tomsk: TPU. [in Russian].
2. Moskalenko A.P., Kobzin D.O. (2000) *Profesiina adaptatsiia pratsivnykiv OVS: metodychni rekomendatsii*. Kharkiv: Universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].
3. Nakaz ministra vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 12 chervnia, 1993 r., № 367. «*Polozhennia pro nastavnytstvo v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy*». (2003).Kyiv: MVS. [in Ukrainian].
4. Nakaz rektora Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy vid «30» serpnia 2018 roku № 195 «*Instruktsiia z planuvannia ta obliku diialnosti naukovo-pedahohichnoho skladu Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho*». (2018). Khmelnytskyi: NADPSU. [in Ukrainian].

Лукіна Тетяна Олександрівна

доктор наук з державного управління, професор, головний науковий співробітник відділу
моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки
Національна академія педагогічних наук України, Україна

ПІДСУМКОВІ ВИПРОБУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ БАЗОВОЇ ОСВІТИ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКІ ДОСЯГНЕННЯ

Проблема визначення призначення і методики проведення оцінювання здобувачів загальної середньої освіти на різних освітніх рівнях є надзвичайно актуальною не лише для української освіти, а й для світової спільноти. Дослідники аналізували процеси, пов'язані із зміною підходів до проведення державних іспитів у загальній середній освіті багатьох країн світу. Зокрема у монографії О. Локшиної зазначено, що державні іспити по закінченню закладів базової середньої освіти (для учнів 14-16 років) у країнах Європейського Союзу проводиться у формі зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) у Великій Британії, Ірландії, Ісландії, Нідерландах, Норвегії та Франції (в останній воно є необов'язковим) [1, с. 31]. Розглядаючи структурні особливості та організацію процесів оцінювання результатів навчання у системах загальної середньої освіти європейських країн, С. Сисоєва та Т. Кристопчук зазначали, що наприкінці ХХ ст. у країнах розпочалися різноманітні реформи, спрямовані на зміну методики проведення випускних і перевідних іспитів у школах, запровадження загальної сертифікації учнів замість випускних екзаменів [2, с. 214–217]. Підвищений політичний і науковий інтерес до цієї проблеми зумовлений переглядом цілей освіти на сучасному етапі цивілізаційного розвитку, запровадженням компетентнісного підходу до навчання, появою різних поглядів на оцінювання, його можливості, призначення.

Зазначене вище обумовлює необхідність зміни організаційних форм проведення державної підсумкової атестації здобувачів загальної середньої

освіти, зокрема на рівні базової освіти (основної школи або гімназії в Україні), так званому *upper secondary level*, а також способів використання одержаних результатів.

Результати досліджень, проведених OECD у різних країнах світу, зокрема у Румунії (2017) [3], Грузії [4], Туреччині [5], Північній Македонії [6] (2019), Сербії (2020) [7] та інших країнах, свідчать про наявність певних тенденцій у зміні традиційних уявлень і практики проведення оцінювання здобувачів загальної середньої освіти, а саме:

- усвідомлення на рівні формування освітньої політики основного призначення шкільної оцінки як інструменту, що дає можливість поліпшити навчальні програми, побудувати програми (плани) майбутнього навчання здобувача відповідно до його здібностей (можливостей), пізнавальних інтересів і виявленого просування у навчанні;

- превалювання аргументацій на користь впровадження так званого формувального оцінювання і формувальної оцінки на всіх освітніх рівнях і типах оцінювання (поточного у класі, під час екзаменаційних випробувань та національного оцінювання) (країни OECD, Грузія, Північна Македонія, Румунія, Сербія, Україна та ін.); підвищення освітньої цінності оцінки;

- поступове скорочення практики проведення національних екзаменів за стандартизованими методиками та орієнтація країн на створення незалежних агенцій для проведення національного оцінювання здобувачів по завершенню навчання на рівні базової освіти (Австрія, Ізраїль, Ісландія, Іспанія, Канада, Корея, Люксембург, Нова Зеландія, Республіка Словенія, Угорщина, Франція, Республіка Чилі, Швеція, Японія та ін.);

- запровадження для здобувачів базової освіти національного оцінювання або національні випробування із значної частини (5 і більше), якщо не більшості, навчальних предметів (Австралія, Бельгія флам., Данія, Естонія, Іспанія, Корея, Німеччина, Норвегія, Польща, Республіка Словенія, Республіка Чилі, США, Туреччина, Фінляндія, Франція, Швеція та ін.).

Українське правове поле передбачає проведення державної підсумкової атестації здобувачів основної школи (гімназії) як форми контролю відповідності результатів їх навчання вимогам державних стандартів освіти на відповідному рівні [8] за трьома навчальними дисциплінами: українською мовою, математикою та предметом за вибором закладу освіти. Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України [9] вчителі розробляють завдання для атестаційних робіт із зазначених предметів та оцінюють їх виконання згідно із затвердженими критеріями. Учням пропонуються різні завдання (репродуктивного, аналітичного, творчого, конструктивного, практичного спрямування), однак превалюють завдання у тестовій формі з вибором відповіді або на встановлення правильної послідовності чи відповідності. Відповідальність за проведення такого випробування покладається на заклади освіти (дирекцію і вчителя). З метою зменшення впливу суб'єктивного чинника на оцінювання результатів атестації в Україні та підвищення його значущості планується переведення державної підсумкової атестації здобувачів базової освіти у формат ЗНО за прикладом проведення такого оцінювання по завершенню загальної середньої освіти.

У роботі [10] ми визначали недоліки діючої в Україні моделі проведення ЗНО (монополізм суб'єкта проведення ЗНО; відсутність гнучкості, зручного механізму складання ЗНО; недосконалість змісту завдань; неготовність значної кількості вчителів до такої форми проведення випробувань та ін.) в контексті аналізу доцільності її використання для проведення державної підсумкової атестації здобувачів базової освіти. Порівняння вітчизняної ситуації із запровадження ЗНО із результатами аналітичних досліджень OECD дає можливість визначити певні спільні з іншими країнами проблеми, зокрема:

– недостатня сформованість оціночної компетентності вчителів, низька оцінна культура всіх учасників освітнього процесу, що призводить до орієнтації на символічні (числові) характеристики оцінки і втрати її освітньої цінності, акцентування на підготовці до випускного випробування на шкоду навчальній програмі та задоволення індивідуальних освітніх потреб здобувачів;

– відсутність навичок застосування формувального оцінювання на всіх освітніх рівнях, поєднання методів і прийомів формувального оцінювання з вимогами і структурою навчальних предметів, що потребує додаткового навчання вчителів, озброєння їх практичними навичками;

– суперечності між структурою, вимогами, планами реалізації чинних навчальних програм та специфікою і вимогами застосування формувального оцінювання.

Таким чином, впровадження незалежних національних оцінювань для проведення випускних випробувань здобувачів на рівні базової освіти (основної школи або гімназії) є логічним результатом розвитку освітніх систем. Воно передбачає отримання більших можливостей для виявлення та аналізу недоліків в освіті, чинників впливу на результати реалізації навчальних програм. Водночас, ефективність незалежного оцінювання цілком визначається цілями його проведення, вагомістю результатів оцінювання для визначення подальшої освітньої траєкторії здобувачів освіти та наявністю відповідності між освітніми цілями і змістом підсумкового тесту.

Список джерел:

1. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина XX – початок XXI ст.) : Монографія / О. І. Локшина. – К. : Богданова А. М., 2009. – 404 с.
2. Сисоєва С. О. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навч. посіб. [Електронний ресурс] / С. О. Сисоєва, Т. Є. Кристопчук. – Рівне : ОБІД, 2012. – 352 с. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/4390/1/Sysoieva%20Osvitni%20s.pdf>.
3. Kitchen, H., et al. (2017), *Romania 2017, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education*, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264274051-en>
4. Li, R., et al. (2019), *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Georgia*, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/94dc370e-en>.
5. Kitchen, H. et al. (2019), *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Student Assessment in Turkey*, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5edc0abe-en>.

6. OECD (2019), *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: North Macedonia*, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/079fe34c-en>
7. Maghnouj, S., et al. (2020), *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Serbia*, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/225350d9-en>
8. Про затвердження Порядку проведення державної підсумкової атестації: наказ М-ва освіти і науки України від 07 груд. 2018 №1369. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0008-19> (дата звернення: 14.03. 2020).
9. Щодо методичних рекомендацій про проведення державної підсумкової атестації у закладах загальної середньої освіти в 2018/2019 навч. році: лист М-ва освіти і науки України від 27 бер. 2019 № 1/9-196. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/64391 (дата звернення: 14.03. 2020).
10. Лукіна Т.О. Зміна моделі державної підсумкової атестації випускників гімназії: проблеми визначення переваг. *Формування ключових і предметних компетентностей засобами сучасних освітніх технологій*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю Криворізького держ. пед. ун.-ту та 60-річчю психолого-пед. фак.-ту Кривий Ріг: КДПУ, 2019. С. 26 –30. URL: https://drive.google.com/file/d/0B9sgZU_eaHAtRHc5U0xSY190SEZNNHNvekJNSIRDOG1jOE53/view (дата звернення: 5.03.2020).

POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION

UDC 329.78(574)053.6

Алтыбасарова Мейрамгуль Армияновна

кандидат политических наук, профессор кафедры Управления и политологии
Павлодарского государственного университета
имени С. Торайгырова, Республика Казахстан

Канания Махаббат Сергембайкызы

магистрант 2 курса, специальности «Политология»
Павлодарского государственного университета
имени С. Торайгырова, Республика Казахстан

**О ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ КАЗАХСТАНЦЕВ
В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ**

***Аннотация.** В статье обосновываются понятия патриотизма, патриотического воспитания как одной из наиболее важных ценностей государства, ее место и роль в системе воспитания, выделяются основные задачи для достижения цели, которые формируются на основе уважения к государству, почтения к истории, традиции, культуре самого казахского этноса.*

***Ключевые слова:** патриотизм, патриотическое воспитание, идеология.*

Одной из самых актуальных проблем на сегодняшний день является воспитание будущего патриота своей страны. Данная проблема охватывает всех людей без исключения в независимости от их религии, расы, пола, культуры, духовного и нравственного развития. И в первую очередь эта проблема касается молодежи. Становление взглядов молодых людей происходит очень быстро, и именно небрежение в области духовно-нравственного воспитания оборачивается появлением на свет потерянного поколения, которое способно стать источником

социальных деструктивных явлений. Много сил нужно приложить, чтобы впоследствии исправить допущенные ошибки. За последние полтора десятилетия новейшей истории Казахстана, пожалуй, ни одна идеологическая ценность не подвергалась таким переосмыслениям, испытаниям, как патриотизм.

Чувство патриотизма прививается человеку с раннего детства. Процесс воспитания непрерывен и осуществляется на протяжении всей жизни. Молодые люди, вступая во взрослую жизнь и становясь полноправными членами общества, привносят в него те идеалы, которые они усвоили в детстве от своих родителей, семьи, школьного воспитания педагогов, старших наставников. Патриотизм закладывается постепенно в сознании, формируется традициями и всем укладом жизни народа, усилиями общества. Без уважения к собственной истории, к делам и традициям старших поколений невозможно вырастить морально здоровую молодежь. Патриотическое воспитание выступает неотъемлемой частью всей деятельности по подготовке подрастающего поколения к выполнению важнейших социальных функций в различных сферах жизни.

Реализация государственной политики Казахстана в сфере патриотического воспитания молодых граждан происходит посредством особого государственного механизма. При этом под механизмом государства понимается структурно оформленная система средств государственного воздействия на общественные процессы. На сегодняшний день патриотическое воспитание молодых граждан несет в себе идеологический характер, которое в свою очередь является весомой составляющей политического образа Казахстана. Конечно же, в процессе воспитания патриотизма важнейшую роль играет государственная идеология. «В советское время в Казахстане, как и в других союзных республиках, на протяжении многих десятилетий не существовало иной идеологии, кроме коммунистической, которая была влиятельна и представлена соответствующими институтами. В результате перестроечных процессов и распада социалистической системы был разрушен формировавшийся

десятилетиями образ мира, следствием чего стала массовая дезориентация, утрата идентификации как на индивидуальном и групповом уровнях, так и на уровне всего казахстанского общества в целом. Крах коммунистической идеологии привел к переосмыслению роли и места идеологии, а также степени ее участия в политических процессах. Руководство страны совместно с научной общественностью на начальных этапах независимости пытались сформулировать основные принципы общегосударственной идеи, которые должны были служить для предотвращения духовного кризиса и стать важным механизмом сознательного переустройства общества. В противном случае идейный и ценностный вакуумы могли бы усугубить системный кризис и затруднить переход к восходящей фазе развития». [1]

Следует отметить, что стержнем новой идеологии Казахстана выступает духовное и историческое наследие казахского этноса. Она обогащается путем использования гуманистического, нравственного потенциала всего полиэтнического народа Казахстана. Насколько мы сегодня зложим основные принципы любви к нашей Родине – суверенному Казахстану, настолько завтра, будущие поколения воплотят в реальность наши мечты и надежды.

Если государство устранился от этой проблемы, то будет полная анархия, как в начале 90-х, причем вакуум быстро заполнит чуждая, а порой и просто враждебная нам «шкала ценностей».

Процесс формирования патриотизма должен иметь собственную идеологию и целенаправленную систему. По мнению Б.Майлыбаева «В нашей стране идея патриотизма складывается из логики национальной истории и культуры, опирается на государственные символы, идеи независимости и суверенного развития, социальной справедливости, народного благополучия. Поэтому национальная гордость, национальный дух, национальное достоинство воплощаются в идее патриотизма. Высокий уровень патриотизма - залог высокой конкурентоспособности нации. Поэтому государственная политика в этой сфере имеет ряд важных направлений. Во-первых, это сфера образования - как фундаментальная основа воспитания подрастающего поколения. Во-вторых, это

сфера культуры, которая касается прежде всего преемственности поколений. В-третьих, это сфера межнационального согласия. Казахстан - единая Родина всех казахстанцев. Долг каждого гражданина - способствовать миру и согласию в нашем общем доме. В-четвертых, это сфера межконфессионального согласия и открытого либерального общества. В-пятых, это сфера информационного пространства. С развитием информационных технологий последний аспект становится особенно актуальным». [2]

Казахстанский патриотизм не возник так вдруг ни из чего. Он является логическим результатом становления и развития народа, с ним формируется и с ним развивается. Казахстанский патриотизм – это проявление общности интересов, общности судьбы, готовность трудиться творить во имя возрождения и расцвета страны. Это доказывает, что патриотизм не искусственное понятие. Он является продуктом этносоциальной реальности общества, формируется и воспитывается посредством целенаправленной идеологической деятельности государства. Эта работа должна охватить каждую семью, детские сады, средние школы, колледжи и университеты, каждый трудовой коллектив. Сегодня, когда утрачены многие духовные ценности, особенно важно воспитывать у молодого поколения систему нравственных ценностей, в основе которой такие качества, как трудолюбие, честь, порядочность, милосердие, стремление к постоянному самосовершенствованию и обучению, дисциплина.

Воспитание нового казахстанского патриотизма Нурсултан Назарбаев определил в Стратегии "Казахстан-2050" как важнейшую задачу общества и государства. "Надо воспитывать в себе и наших детях новый казахстанский патриотизм. Это, прежде всего, гордость за страну и ее достижения". Вместе с тем, по мнению Первого Президента, это содержание патриотизма в новых условиях должно быть существенно расширено и дополнено. Чувство родины - это святое чувство. Сегодня казахстанцы сами хозяева своей судьбы. Главным результатом нового казахстанского патриотизма должно стать чувство хозяина на своей земле у каждого гражданина Казахстана. "Наши дети и внуки, –

подчеркивает Нурсултан Назарбаев, – также должны предпочесть жизнь на родине, потому что им здесь гораздо лучше, чем на чужбине". [3]

Таким образом, настоящим патриотом можно считать только такого человека, который будет постоянно работать над своим физическим и моральным обликом, образованием, образом жизни, культурой поведения, имеющего нормальную семью, почитающего своих предков, растящего и воспитывающего в лучших традициях своих потомков, содержащего в надлежащем состоянии свое жилище, подъезд, дом, двор, работающего во благо своего Отечества, участвующего в общественных мероприятиях, направленных на объединение сограждан в целях достижения важных для страны задач.

Новый казахстанский патриотизм должен стать основой успеха нашего многонационального и многоконфессионального общества, быть демократическим, окрашенным истинной любовью к Отчизне, к ее народу. Потому что, тема патриотизма была и остается одним из важнейших источников, опор и ресурсов развития жизнеспособности любого общества.

Список источников:

1. Смирнов А. Источник: Сайт газеты «Казахстанская правда». zakon. kz/90811-kazakhstanskije-chinovniki-ocenil.html
2. <https://articlekz.com/article/10988>
3. https://ehistory.kz/ru/contents/view/rol_na_nazarbaeva_v_formirovanii_kazahstanskogo_patriotizma__1382

UDC 978-0-216-01072-7

Журкевич Алина Александровна

магистрант Института психологии

«Белорусский государственный педагогический университет

имени Максима Танка», Республика Беларусь

ТВОРЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ КАК ПРЕИМУЩЕСТВО ДЛЯ НАУКИ И БИЗНЕСА

Творчество сейчас настолько же важно, насколько важна грамотность. Новые формы труда все активнее опираются на высокий уровень знаний специалистов, а также на инновационную и творческую мысль. Но система образования построена таким образом, чтобы отвечать на вызовы вековой давности, эпохи индустриализации [1]. В мире современных технологий востребованы интеллектуальные способности совершенно другой мощи по сравнению с потребностями общества индустриальной модели.

Многие люди думают, что творчество заключается только в кисти художника или в скульптуре архитектора, но, на самом деле, творчество не задерживается в пределах одного сектора, и в этом его прелесть. Креативность определяется как нечто такое, что порождает новую идею, инсайт или нестандартное решение. Творческое мышление часто использует другой подход к решению проблем, и когда такой подход используется в деловой атмосфере, результат может быть как полезным, так и приятно удивительным.

Творчество идет рука об руку с инновациями. А без творчества нет инноваций. В то время как креативность – это способность производить новые и уникальные идеи, инновация – это реализация этого творчества, то есть внедрение новой идеи, решения, процесса или продукта. Креативность – это движущая сила инноваций и инкорпорации взгляда на вещи с другой точки зрения и свободы ограничений правилами и нормами.

Творчество и инновации в науке и хорошо управляемых компаниях всегда считались верным путем к успеху. Стимулирование творчества и изучение совершенно новых и неизвестных ранее территорий приводит в результате к повышению производительности организации. Поощрение сотрудников к нестандартному мышлению и предоставление им времени и ресурсов для изучения новых областей для инновационных идей является ключом к экономически эффективным решениям.

Творчество улучшает процесс решения проблем, позволяет искать неординарные решения [2]. Неважно, идет ли речь о разработке новой стратегии или об инновационном способе опередить конкурентов. Творческое решение проблем дает то конкурентное преимущество, к которому стремится любой бизнес.

Креативность и инновации часто являются причиной того, что научная сфера процветает в современном мире, устанавливая более высокую планку для следующей "большой" идеи. Творческое мышление приводит к реализации инновационных идей на рабочем месте.

Креативные идеи отделяют компании друг от друга. Без креативности и инноваций каждая компания будет следовать одним и тем же шаблонам в маркетинге/продвижении, технике или даже товарах и услугах, которые они могут продавать. Креативность имеет решающее значение для бизнеса сегодня, особенно когда рынок зависит от инновационных, прорывных технологий. Сотрудничество творческих умов обладает способностью воплощать творческие бизнес-идеи в реальность. Как только мыслить нестандартно, возможности безграничны.

Проблема развития креативности в образовании, науке и бизнесе, вытекает из специфики современной социокультурной ситуации. Сегодня в бизнесе как никогда важно искать социальную креативность личности на всех уровнях. В последнее десятилетие потребность в творческих людях ощущается как никогда остро. Творчеству должен придаваться соответствующий статус.

Осознание творческого потенциала представляет поиск своего призвания, слишком много людей проживают свою жизнь, так и не раскрыв своих талантов.

Список источников:

1. Образование против таланта / К. Робинсон, Изд. Манн, Иванов и Фербер // 2012. – 336 С. Москва
2. Art. Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal 8/2 // Fazylova, S. – Rusol, I. Development of Creativity

PHILOLOGY AND LINGUISTIC

UDC 81-139

Гудована Наталія Юрїївна

студентка I курсу ступеня магістра

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ STORYTELLING НА УРОКАХ
МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ**

***Анотація.** У статті розглянуто особливості використання методу Storytelling на уроках української мови. Проаналізовано відмінності методу Storytelling від традиційних методів навчання. Схарактеризовано методичні рекомендації застосування методу Storytelling на уроках мовленнєвого розвитку.*

***Ключові слова:** метод, українська мова, мовленнєвий розвиток, інтерактивні методи, метод Storytelling.*

Сучасний розвиток освіти орієнтований значною мірою на глобалізаційні процеси, тому вчителі намагаються знаходити цікаві методи для використання на уроках, з метою зацікавлення учнів та формування в них навчальних компетентностей. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дає змогу використовувати новітні методи в освітньому просторі. Таким, зокрема, є Storytelling, або метод розповіді історій.

Мета дослідження – визначити особливості використання методу Storytelling на уроках мовленнєвого розвитку.

Аналіз наукової літератури показав, що застосування методу Storytelling в освітній практиці є малодослідженим. Здебільшого його використовують бібліотекарі, щоб зацікавити людей в читанні книг, та бізнес-менеджери з метою продажу певних товарів. Проблему розробки та використання методу Storytelling досліджували як вітчизняні науковці (А. Авраменко, О. Герасименко, Г. Гич та ін.), так і зарубіжні (С. Баканова, Л. Єлисеєва та ін.).

Метод Storytelling було розроблено та апробовано американцем Девідом Армстронгом [1, с. 10]. Особливістю його використання стало те, що під час створення розповіді головну роль відігравала уява того, хто розповідає. Відведення головного місця для уяви відрізняє метод Storytelling від звичайної розповіді, яка є переказом або описом уже відомих фактів та спирається на роботу відтворювальної уяви, пам'яті та сприймання.

Н. Авраменко метод Storytelling відносить до інтерактивних методів навчання [1, с. 9]. Storytelling – це метод, який передбачає використання навчального матеріалу, як розповіді, подібної до історії із життя або переказу відомого сюжету твору. Використання методу Storytelling сприяє розвитку особистісних якостей учня, його мовленнєвих навичок, які відображають рівень освіченості та розвитку уяви, реалізує потребу в активному засвоєнні нових знань та формуванні на їхній основі мовної та мовленнєвої компетентностей.

Методистка Г. Гич визначає Storytelling як прийом, «сутність якого полягає у вибудовуванні промовцем перед аудиторією сюжетної оповіді» [2, с. 189]. Науковець указує, що використання цього прийому дозволить учням сформувати інформаційно-комунікативні навички роботи з мережею Інтернет, тому що Storytelling – це не лише усна розповідь, вона може бути цифровою та відповідно містити певну графіку, текст, відео- чи аудіосупровід тощо [2, с. 189].

Аналіз наукової літератури дає змогу схарактеризувати методичні рекомендації під час використання методу Storytelling, зокрема: 1) аудиторія (певне коло слухачів, з урахуванням їхніх індивідуально-психологічних особливостей); 2) тематика (те, про що буде розповідь); 3) можливість висловлення власного ставлення до розповіді.

Цей новітній метод викликатиме зацікавленість учнів у вивченні української мови. На уроках мовленнєвого розвитку (уроки-аудіювання, читання, письма або говоріння) використовувати метод Storytelling можна так: *на уроках-аудіювання* це може бути складена вчителем розповідь про громадсько-культурного діяча з використанням цікавих біографічних відомостей; *на уроках-читання та говоріння* пропонуємо використовувати

рекомендований підручником текст, а кінцівку вигадують учні для продовження теми; на *уроках письма* учням можна запропонувати, наприклад, викласти власний погляд на історичну подію, але у формі вигаданої розповіді.

Крім розповіді вчителя, можемо запропонувати підготуватися учневі до розповіді про історичну пам'ятку, громадського діяча тощо, для уроків розвитку мовлення. У такий спосіб, у процесі підготовки в учня формується мовна компетентність (ознайомлення з науково-популярною літературою), мовленнєва (презентація розповіді з підготовленої теми), а також розвиваються творчі здібності (наприклад, спосіб презентації розповіді), психічні процеси (уява та пам'ять).

Отже, метод Storytelling передбачає створення цікавої розповіді, яка активізує психічні процеси сприймання матеріалу та його осмислення, яскравіше запам'ятовування та відтворення, впливає на розвиток уяви та творчих здібностей. Використання методу Storytelling впливає на формування мовної та мовленнєвої компетентностей учня (усна, писемна розповідь), розвиток інформаційно-комунікаційних умінь та навичок (зокрема під час роботи з цифровою розповіддю). У подальшому маємо намір скористатися програмою для розробки цифрової історії з використанням методу Storytelling на уроці розвитку мовлення.

Список джерел:

1. Авраменко Н. Використання інтерактивних технологій навчання у процесі підготовки майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. Вип. 6. С. 6–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2018_6_3 (дата звернення: 28.02.2020).
2. Гич Г. М. Сторітелінг як інноваційна методика формування мовної компетентності учнів ЗНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2015. С. 188–191.

Москвичова Оксана Анатоліївна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови та методики її викладання,

Херсонський державний університет, Україна

КОНСТРУЮВАННЯ ФРАКТАЛЬНОЇ ПОЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ СВІТУ

В аспекті математики, інформатики, фрактальної геометрії, теорії систем та синергетики *фрактал* (від лат. '*fractus*' – ламати, розбивати) – об'єкт, котрий характеризується дрібною структурою, та має ієрархічний рівень організації [1; 2]; це нескінченна геометрична фігура, кожний фрагмент якої повторюється у зменшеному масштабі [2]. Засновник теорії фрактальності у математиці, Б. Мандельброт, ідентифікує фрактал з латинських слів '*frangere*' (ламати) та '*fractus*' (розірваний, дискретний, дрібний) [2]. Слово співзвучне з англійським '*fracture*' (розрив) й '*fraction*' (дріб). Крім значення '*фрагментований*' (у словах '*фракція*' або '*рефракція*') слово '*fractus*' означає '*неправильний за формою*' [2].

Фрактали або математичні чи геометричні монстри змінили математичну науку кінця ХХ століття, а після своєї міждисциплінарної інтеграції чимало форм було описано у фрактальний математичний спосіб. Б. Мандельброт узагальнив різноманітні види фракталів, розробив принципи комп'ютерного фрактального обчислення, котрі втілено у сучасній фрактальній комп'ютерній графіці та встановив, що властивістю фракталів є те, що будь-яка їх самоподібна складова не є фундаментальною, а постає чітко детермінованою та дискретною (безперервною) [1; 2]. За структурою фрактал складається з дрібних елементів, розташування яких обумовлене впливом попереднього елементу або попередніх елементів. Фрактал – самоподібна дискретна (безперервна) єдність і зв'язок між всіма його елементами впливає на модель фракталу в цілому. Моделювання фракталу постає чітким та математично детермінованим, кожен з його елементів постає геометричною зменшеною й самоподібною версією всього цілісного

фракталу. Процес конструювання фракталів підпорядковано багатократним повторенням аналогічних математичних операцій – *ітерацій*. Фрактальні ітерації є рекурсивними, тобто такими операціями, фінальна крапка завершення попереднього етапу яких постає зародженням нового етапу ітераційного процесу. Так, моделювання фракталів – безкінечний процес, до якого можна прагнути але завершити конструювання фракталу не можливо, оскільки фрактали мають початок, але не мають завершення [1; 2].

Екстраполюючи методологію лінгвопоетичного аналізу, методологію когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики, враховуючи здобутки методології фрактального моделювання у математиці, фрактальній геометрії, синергетиці й теорії систем, окреслимо методику конструювання фрактальної поетичної моделі світу, яка характеризується складною структурою у лінгвокогнітивному вимірі. Вказана складність структури обумовлена когерентністю між складовими сегментами фрактальної поетичної моделі світу, тобто узгодженням дифузійних й дисипативних процесів, котрі уможливають когерентну зв'язність складної хаотичної структури у єдине фрактальне ціле. З позиції точних наук фрактальне конструювання складної моделі відбувається при когерентному об'єднанні мікроелементів складної макроструктури з синхронізацією її еволюції [1; 2]. Фактором об'єднання складних фрактальних систем є аналогія хаосу, оскільки хаос відіграє конструктивну роль у ході будування фрактальної моделі. У контексті дослідження під хаотичністю, важливою для конструювання фрактальної моделі світу, розуміємо лавиноподібний інвентар художніх концептів, концептів та концептуальних тропів, які можливо ідентифікувати та реконструювати на матеріалі британських поетичних текстів XIX-XXI століть із застосуванням методики лінгвопоетичного, лінгвокогнітивного й поетико-когнітивного аналізів. Структурування фрактальної поетичної моделі світу у лінгвокогнітивному вимірі шляхом упорядкування художніх концептів й концептів та концептуальних тропів з подальшим фреймовим моделюванням та конструюванням концептуальних блендів з урахуванням методологічного

інструментарію конструювання образ-схем концептуальних тропів дозволяє упорядкувати зазначені аспекти в єдиній фрактальній й лінгвокогнітивній моделі світу. У такий спосіб здійснюємо перехід когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики на новий топологічний рівень, котрий ознаменовано можливістю графічного кодування лінгвокогнітивних постулатів у складній ієрархічній фрактальній моделі, що складається з самоподібних мікро- та макросегментів, а також з фреймової мережі та мережі концептуальних смислів.

Центральним та інтегруючим або початковим аспектом фрактальної лінгвістичної моделі є атрактор. Як відомо, термін «атрактор» у синергетиці (від лат. *`attrahere`* - *`притягувати`*) характеризується як відносно стабільний стан системи, завдяки якому немовби притягуються до атрактора всі елементи системи; це царина тяжіння (рос. область притяжения) різноманітних флуктуацій розміром з речення. У теорії точних наук з позиції фрактального моделювання атрактор (або круговий / циклічний / дивний атрактор) (від англ. *`to attract`* - *`притягувати`*) – точка або замкнена лінія, котра притягує до себе всі можливі траєкторії фрактальної системи і постає сталим елементом фракталу, навколо якого сконцентрована вся фрактальна структура або фрактальна модель; це геометрична структура обмеженого об'єму у фазовому просторі, до якої асимптотично (тобто, не торкаючись) прагнуть траєкторії, котрі описують динаміку дисипативної нелінійної системи [1; 2].

Структурно, в аспекті фрактального геометричного моделювання, атрактор складається з центрального вузла, навколо якого, у формі спіралі, розпорошено траєкторії атрактора, фрактальність яких обумовлена тим, що траєкторії атрактора ніколи не перетинаються й відцентровуються навколо центрального вузла атрактора. В результаті, орбіта атрактора являє собою безкінечну й довгу лінію на обмеженій площині і, у такий спосіб, атрактор є фрактальним або дивним атрактором (рос. странным фрактальным аттрактором). Дивний фрактальний атрактор у фрактальному моделюванні – траєкторія орбіти фракталу, яка є безкінечною й ніколи не перетинається та відзначається наявністю крапки, з якої починається рух траєкторії. Рух траєкторії дивного

фрактального атрактора започатковує фрактальне моделювання і динаміка такого руху є такою: крапка (початок) → цикл → фрактал [1; 2].

Враховуючи теоретичні надбання фрактального моделювання з урахуванням актуальності поняття «атрактор», під атрактором розуміємо центральну точку фрактальної поетичної моделі світу, навколо якої спіралью та асимптотично розташована траєкторія всього фрактального моделювання поетичної моделі світу. Так, у нашому розумінні, відповідним моментом для конструювання фрактальної поетичної моделі світу є художній концепт, котрий постає ширшим поняттям, ніж концепт у когнітивній лінгвістиці та когнітивній поетиці, оскільки є базовою одиницею концептуальної фрактальної моделі світу, в якій відбито як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні аспекти, тобто враховано життєві протиріччя британських поетів XIX-XXI століть, обумовлені історичними й культурними традиціями романтизму, модернізму й постмодернізму, а також жанровими вимогами до поетичних текстів зазначених культурно-історичних періодів.

Запропоноване фрактальне моделювання конструює нову картину британської поетичної реальності XIX-XXI століть, стимулює до виокремлення нових й екстравагантних рішень, завдяки яким конструється нова фрактальна поетична реальність, в якій плюралізм, унікальність та гетерогенність поєднуються з глобальністю, універсальністю й зв'язністю завдяки новому фрактальному упорядкуванню хаосу британської поезії у чітку й точну фрактальну структуру – фрактальну поетичну модель світу, котра є динамічною за формою, оскільки ідентифікація нових художніх концептів та реконструкція нових концептуальних тропів змінює структуру фрактальної моделі світу, наповнює її новими лінгвокогнітивними барвами в залежності від нового матеріалу дослідження.

Центальною точкою фрактальної поетичної моделі світу є художній концепт, який постає складовим базових концептуальних тропів. Художні концепти та концептуальні тропи постають ідентифікаторами поетичної моделі світу на матеріалі британських поетичних текстів XIX-XXI століть. Відповідно

до траєкторії руху дивного фрактального атрактора динаміка фрактального моделювання поетичної моделі світу окреслюється у дослідженні у такій послідовності: художні концепти → базові концептуальні тропи → фреймовий модус поетичної моделі світу → інтегрований модус поетичної моделі світу (моделювання концептуальних блендів або емергентних когнітивних структур). Останні два поняття формують мережу концептуальних смислів фрактальної поетичної моделі світу у британських поетичних текстах XIX-XXI століть у лінгвокогнітивному вимірі. Графічно, фрактальну поетичну модель світу моделюємо подібно до типології фракталів у фрактальній графіці, а лінгвокогнітивна природа зазначеної моделі обумовлена ідентифікацією художніх концептів з моделюванням фреймового модусу фрактальної поетичної моделі світу, а також реконструкцією базових концептуальних тропів з моделюванням концептуальних блендів.

Так, запропоноване моделювання фрактальної поетичної моделі світу відкриває нову галузь у сучасній когнітивній лінгвістиці та когнітивній поезії з опорою на сукупність методологій точних і гуманітарних наук. Висновуємо, що такою новою ланкою постає *когнітивна графіка*, або, точніше, *когнітивна фрактальна графіка*, оскільки репрезентована методика дослідження поетичних текстів з подальшим конструюванням фрактальної поетичної моделі світу враховує декілька аспектів когнітивної лінгвістики, когнітивної поезії, математики, геометрії, теорії систем, синергетики.

Список джерел:

1. Деменок С. Л. Фрактал : между мифом и ремеслом. – Санкт-Петербург : ООО «Страта», 2015. 296 с.
2. Деменок С. Л. Просто фрактал. – Санкт-Петербург : Страта, 2018. 308 с.

LAW AND INTERNATIONAL LAW

UDC 347.962.6

Salpekov Almas

Doctoral Student of the Higher School of Law “Adilet”
of Caspian Public University, Republic of Kazakhstan

JUDICIAL MORALITY

Abstract. *This article is devoted to the problems of judicial reputation in the modern world; it considers the mechanism of ethical rules for judicial behavior. The impeccable image of the judiciary is its external expression, an indicator of the business and moral qualities of the persons who represent it.*

Keywords: *judge, judicial ethics; judicial reputation; morality.*

First President of Kazakhstan, N. Nazarbayev, notes that “the issues of protecting citizens' rights and increasing public confidence in the judicial system always remain on the agenda. Trust in courts is growing in Kazakhstan” [1].

Citizens' trust in the court, which plays a “paramount role in a modern democratic society” [2], is ensured not only by the competent and fair resolution of court cases, but also by the impeccable behavior of persons vested with judicial power in everyday life.

The key figure in the proceedings is the judge. According to Zh. Asanov “judge is a noble profession and the pinnacle of a legal career. This is not just professionalism, it is a special authority, possession of an increased sense of justice, legality, compassion and responsibility for each decision made. This is the explanation why thinkers call the judge “talking law” [3].

Protection of the rights, freedoms and legitimate interests of persons participating in the proceedings largely depends on the business and moral qualities of the judge.

Citizens expect from the judge not only knowledge of the law, but also decency, honesty, thoughtfulness, poise, objectivity and integrity. And therefore, the personal qualities of the applicant for the judicial position should be the focus of attention when selecting a candidate for the judicial position.

Increased requirements for applicants for the judicial position will create a worthy judiciary, increase the court's authority in the eyes of the public and respect for the court. The judge's concern for respecting personal honor and dignity in all spheres of life is a factor that helps to strengthen the judiciary authority, as well as strengthens public confidence in the judicial system as a whole.

One cannot disagree with the opinion of A.F. Koni “the title of judge, the limits of freedom of his/her initiative, the mandatory rules of his/her actions and the moral requirements presented to him/her give a clear picture of the state of justice at a certain time and in a certain place” [4, p. 80].

In accordance with clause 1 of Art. 28 of the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On the Judicial System and the Status of Judges of the Republic of Kazakhstan” (hereinafter - the Constitutional Law), the judge shall:

- 1) strictly observe the Constitution and laws of the Republic of Kazakhstan, be faithful to the judicial oath;
- 2) in the performance of his/her constitutional duties of administering justice, as well as in the extra-judicial relations, observe the requirements of judicial ethics and avoid anything that could discredit the authority, dignity of the judge or raise doubts about his/her honesty, fairness, objectivity and impartiality;
- 3) resist any manifestations of corruption and attempts to illegally interfere with the administration of justice;
- 4) observe the secrecy of the meeting of judges [5].

The judges are required to be guided by generally accepted moral standards and rules of conduct, along with the Constitution and other legislative acts effective in the Republic of Kazakhstan. This formula reflects the inextricable relationship of law and morality that govern the life and work of judges.

For committing a defamatory misconduct contrary to judicial ethics, the judge may be subject to disciplinary action (subclause 2 of Part 3, clause 1 of Art. 39 of the Constitutional Law).

The judge shall avoid anything that could belittle the judiciary authority. He/she shall not have the right to impair the prestige of his/her profession for the sake of personal interests or the interests of others. Thus, the highly moral activity of the judge and his/her positive moral qualities are considered as necessary conditions and prerequisites for public confidence in the judiciary, faith in its justice.

In any situation, the judge shall maintain personal dignity, take care of his/her honor, avoid everything that could damage his/her reputation and cast doubt on his/her objectivity and independence in the administration of justice. Preservation of personal dignity during execution of professional functions and beyond is the judge's responsibility. Of course, this also implies respect for the dignity of others, inadmissibility of humiliation in any situation.

The legal literature offers to separate the judge's obligations into legal [6] and judicial [7]. In turn, M.I. Kleandrov believes that the concept of “legal ethics” is common, generic, and “judicial ethics” - specific [8, p. 518].

A.F. Zakomlistov equates professional competence and high morality of the judge - “owning one means owning the other at the same time” [9].

The issues relating to the judicial morality are governed not only by national law, but also by international law.

Thus, for example, clause 8 of the Basic Principles of the Judiciary Independence enshrines the judge's responsibility to “*always* behave in such a way as to ensure respect for his/her position”. In accordance with clause 18 of the Basic Principles of the Judiciary Independence, discharge and dismissal of judges is permitted “because of... behavior that makes them inappropriate to their position” [10].

The Bangalore Principles of Judicial Behavior explicitly declare that high standards of lifestyle and actions of the judges are a guarantee of maintaining and increasing public confidence in the judiciary and their independence (clause 1.6, clause 2.2) [11]. Also, a whole section of the Bangalore Principles is devoted to the judge's

observance of ethical standards and the need for a public demonstration of compliance with the moral requirements (clauses 4.1-4.16). These responsibilities are declared an integral part of the judicial profession. Thus, incorrect behavior is not allowed "in the implementation of any position-related actions". The wording "position-related" implies the broadest context, since the judge remains the judiciary owner in his/her private life. He/she shall not use the "authority of his/her position" in everyday life and shall always take care of its maintenance, including in the exercise of personal rights. The judge shall take into account "constant attention from the public", forcing him/her to "voluntarily and willingly" accept self-restraints that "might seem burdensome... to the ordinary citizen".

The judge's observance of traditional moral values, his/her constructive restraint regarding "constant criticism" of him/her, abstaining from public comments in the media, ability to "behave appropriately in all situations" are recognized as criteria for judicial professionalism in the Bordeaux Declaration "On Judges and Prosecutors in the Democratic Society" dated November 18, 2009 (clauses 10, 39, 41, 42) [12].

In Kazakhstan, the issues of judicial morality are regulated in the Code of Judicial Ethics. The Code of Judicial Ethics is based on the recognition of the high authority of moral standards, their binding nature along with legal norms.

The Code characterizes the social significance of observing moral standards by judges. It shall contribute to the establishment of confidence in the justice, impartiality and independence of the court in society. Judges are required to comply with the generally accepted moral standards and rules of conduct.

The irresponsible and immoral behavior of the judge gives rise to public distrust of the entire judiciary, as well as disregards judicial acts that are passed on behalf of the state.

Reputation is a public assessment acquired by someone or something, a single judgment on the qualities, strengths and weaknesses of someone or something. V. Dahl defined "reputation" as "the glory of a person (good and bad), his/her reputation, a general opinion about someone" [13].

Ethical aspects of the judge's actions are especially clearly expressed in his/her communication with the participants in the proceedings, as well as with his/her colleagues and citizens. Pursuant to the provisions of the Code of Judicial Ethics, the judge shall not be disgusted, squeamish, show dislike, be biased, hot-tempered in relation to the person facing the court, as well as to other participants in the proceedings. The judge shall respect dignity, calmness, impartiality and integrity in a court session and in an extra-judicial environment. During the proceedings, the judge shall avoid unnecessary emotional outbursts, moralizing remarks, notations and teachings. The judge shall be equally fair and polite to all those present.

The Code establishes the basic rules of conduct that are mandatory for each judge in the administration of justice, in legal practice (for example, during communication with colleagues, public speaking, teaching) and in everyday life. The ideological and spiritual foundations of these rules are moral postulates as the initial principles of any legal norm (ideas of good faith, reasonableness, justice, non-abuse of rights, etc.), as well as international standards in the field of justice and the judicial behavior [14].

M.A. Gofshtein noted that “it is clear that the law prevails in the field of judicial activity, in justice, and it is the law that determines the behavior of the profession representatives. However, the law does not automatically apply. It, so to speak, passes through the head of a person. And the way it is applied largely depends on the moral principles and attitudes that a person professes...” [15, p. 118].

Today, the judicial system bears a special responsibility to society, as it represents a special social and ideological role, fosters respect for the law, established patterns of behavior in society. For this reason, the demands of citizens on the work of judges, their ethical and moral appearance are very high.

References:

1. Nazarbayev N. Trust in courts is growing in Kazakhstan // <https://inbusiness.kz>.
2. Code of Judicial Ethics dated 21.11.2016 (adopted by the VII Congress of Judges of the Republic of Kazakhstan on November 21, 2016) // <https://sud.gov.kz>.
3. Speech of the Chairman of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, Asanov Zh.K. // <https://forbes.kz>.

4. Koni A.F. Moral principles in the criminal proceedings (General features of judicial ethics) // <https://cyberleninka.ru/pdf>. - P. 69-94.
5. Constitutional Law "On the Judicial System and the Status of Judges of the Republic of Kazakhstan" // "News of the Parliament of the Republic of Kazakhstan", 2000, No. 23, Art. 410; "Kazakhstanskaia Pravda" dated December 30, 2000, No. 334-335; "Iuridicheskaia Gazeta" dated January 10, 2001, No. 1.
6. Gorskii G.F., Kokorev L.D., Kotov D.P. Judicial Ethics. - Publishing House of Voronezh University, 1973. – 269 p.
7. Pashin S.A. Judicial Ethics. - M.: Kompleks-Progress, 2001. – 55 p.
8. Kleandrov M.I. Judge's responsibility. - M.: Norma Publishing House, 2017. – 576 p.
9. Zakomlistov A.F. Judicial Ethics. - St. Petersburg.: Legal Center Press, 2002. - 258 p.
10. Basic Principles on the Judiciary Independence (adopted by the Seventh UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held in Milan from August 26 to September 6, 1985, and approved by the Resolution of the UN General Assembly No. 40/32 dated November 29, 1985) // <https://www.un.org/ru>.
11. Bangalore Principles of Judicial Behavior (The Hague, November 26, 2002) // <https://www.un.org/ru>.
12. Bordeaux Declaration "Judges and Prosecutors in the Democratic Society", Strasbourg, December 8, 2009 // <https://www.osce.org/ru>.
13. Dal V. Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language. Volume 4. - St.Petersburg. - M.: Tip. M.O. Volfa, 1882. - 712 p.
14. Bratus D.A. Judicial ethics: concept and sanctions for violation // <https://www.zakon.kz>.
15. Gofshtein M.A. On the Code of Professional Honor of a Lawyer: Moral Principles in the Criminal Proceedings // Problems of the Russian Bar: Collection of Articles. - M., 1997. P. 117-125.

ARTS, CULTURAL STUDIES AND ETHNOGRAPHY

UDC 392.51

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Research investigator at the Department of History,
Urgench State University, Republic of Uzbekistan

**SYMBIOSIS OF ANCIENT RELIGIOUS BELIEFS
AT UZBEK NATIONAL WEDDINGS**

Abstract. *This article explores the relevance and importance of studies of Uzbek weddings. In addition, the issue of the symbiosis of ancient religious beliefs in Uzbek weddings was analyzed basing on the sources and field notes.*

Keywords: *Wedding, marriage wedding, Khorezm oasis, Avesta, Zoroastrianism, lifestyle, tradition, customs and rituals, a match-maker, "oghri patir" (a small ceremony to get girl's parents' consent), superstition, "oyna ko'rsatar" (showing the mirror), "Mother fire".*

In Avesta, the first written source of the history of our people, there are important considerations in preventing haste while choosing an honest couple, following the advice of parents and relatives. [1, p. 59-60] This tradition has been preserved up to present days, and one of the widespread rituals among Uzbek people was that parent whose son or daughter is getting married they should decide about replacing residence of a groom and bride.

According to Islamic beliefs, hodjas, sayyids, eshans and mullahs became related by marrying off or taking from their daughters. It should be noted that this form of marriage is socially based on national traditions that have contributed to it. Existing forms of marriage and its development, as well as the rules for their implementation, have been explained by the progress of society [2, p. 26].

It is well known that traditional forms of marriage have been studied by many scholars and there are many different opinions on it. Some scholars refer to the form of marriage as group marriage, double marriage, monogamy, polygamy, polyandry [3, p. 21-57]. Other scholars who deny this [4, p. 282-291] and include levirate, sorority, bride kidnapping, bride-price marriage, beshik ketti (gone cradle), qarshi quda (girl exchanging), ich kuyov (groom in bride's house) to the forms of marriage. According to N.A. Kislyakov [5, p. 65] the term “form of marriage” should also refer to the conditions in marriage.

Like many other nations in the world, Uzbek weddings are distinguished by a variety of ceremonies, superstitions, and colourfulness of ethnographic sources.

Rituals and superstitions, which are not only fun and joyous, but also a purposeful witchcraft associated with weddings of Uzbek people. In fact, Uzbeks still follow the traditional wedding ceremony aimed to build large, strong, prosperous family, for example magic traditions and customs in the form of a complexity.

The first ceremony, which starts the wedding celebration, is matchmaking. Matchmakers are first mentioned on VII - VIII century writings of Urkhun-Yenisey script. In the stone inscriptions of a great statesman Tonyukuk (VII) the word “sov” was used as “sab” meaning word . In the writings of the Irk Bitig (A Book of Divination) the words “sab” was used “a word” and “sabchi” - as a messenger between bride and groom. Famous linguist of the Medieval Ages Mahmud al-Kashgari mentioned it as “Matchmaker is a person who shares messages between a bride and a groom” [6, p. 169].

Therefore, we can conclude that the tradition of match making in the formation of a new family has a long history.

The marriage rituals start with matchmaking. The matchmaker is the person who urges to tie the string of the two families. Matchmakers' visit is planned to the sacred days of the week namely on Thursdays or Fridays. In our region, initially men go to matchmaking as there is saying “If a man goes as a match-maker it will be good”. Khorezm say that “the door opened” by a man is especial. According to the traditions of Kipchaks of Fergana Valley a person who goes for matchmaking to the girl's house

should ride on white or brown horses. Matchmakers have never ridden on a black horse for this noble purpose. Because it was thought that riding on a black horse would cause an end to business [7, p. 89]. Matchmakers visit the girl's house three or four times. Usually, the boy's mother brings a cloth full of sweets to the bride's house. For the third time, if girl agrees 'the bread is broken', and the white headscarf worn by bridegroom's mother was taken by the mother of the girl, which was a sign of consent. After that, such ceremonies as "thief patyr", "opening the door", "grand bread" and both houses begin preparation for the wedding ceremony.

In the Uzbeks of the Oasis, a white table-cloth with nine anointed breads are sent to the bride's house by bridegroom's mother, young and old relatives.

It has become clear that the ancient religious traditions of our ancestors in marriage and family relations, and the historical roots of Zoroastrian religion are preserved in modern information technology.

In the Zoroastrian community, marriage was sealed for a lifetime, two marriages or temporary marriages for a single man were not allowed. The adultery of a spouse is strongly condemned, and a woman who was in close relation with a stranger was severely punished and considered 'impure' for his spouse [8, p. 50].

For centuries, the Zoroastrian family and the traditions of life have not lost their form in our family ceremonies even during the Islamic era, and even today it is preserved synthetically within the Islamic tradition. Many of the Uzbek family rituals and customs are closely combined with the meaning to the Zoroastrian outlook.

The motives and conditions for the preservation of family integrity, marriage procedures, couple responsibilities, and divorce are described in "Avesta" in detail. According to X. Khamidov, a scientist who studied "yasht" (parts) collections of 'Avesta' there are references to brides and bride-grooms by Akhura Mazda or Zoroaster [1, p. 59]. According to the Zoroastrian tradition, it is also the responsibility of all 'madhhab' to provide guidance and financial aid to anyone who wants to marry. According to Uzbek customs, it has become a tradition to follow the advice and guidance of family, relatives, and neighbourhood and village elders from the beginning

to the end of the wedding ceremony [9; 2000]. A good example of this is the “maslahat oshi” (a talk of consultation on pilaf) held before every important ceremony.

According to the Zoroastrian religion, it is forbidden to spend a life in single. A teenage girl who neglected her parents, refused to leave her offspring, and intentionally lived unmarried, was punished with 25 clubs. According to the Zoroastrian legislation, men have the right to marry from the age of 17. When a man has the ability to produce offspring but does not marry, he has been forced to wear a belt around his waist to stigmatize and discredit [1, p. 60]. According to “Avesta”, a man must first be financially and spiritually full and strong enough to marry, for this he needs to be well-nourished or he will not be able to perform his duties and services. A person who doesn't eat or drink has little power to pray. He is not capable of fulfilling the task of marriage and cannot produce healthy children [10, p. 84]. In Uzbek families, it was customary for the eldest son to have a separate home after his marriage, to gain experience in the path of life, to know the trouble of life.

Weddings and rituals are unique among the people of Khorezm region and its districts. The traditional wedding ceremony has consisted of a variety of rituals of origin, historically colourful customs, and has been formalized as an Islamic tradition. However, weddings and rituals (making clothes, bread and patyrs, burning paganism, bringing sister-in-law's burning lump in the car, driving the bride's car over fire) are directly related to ancient Zoroastrianism.

It can be seen that the traditions such as “gift of the groom” and “milk payment”, which is widespread among the Uzbek people, are now present at the ceremonies of Khorezm families. According to psychological researchers, it takes about 15 years for a new bride to get used to new house. At such a time, the young man is advised by his relatives as the eldest male “Burunduk”, that is, the second father, his spouse as “burunduk mother” [11, p. 2017]. However, we only find these terms in Uzbeks of Northern Khorezm.

It is important to study the ancient traditions of the people of Khorezm oasis in family customs and rituals together with the modern weddings.

There are various terms in the Khorezm oasis connected with marriage: “girl's wedding”, “marrying off a girl”, “wedding of the son”, “wedding of the bride”. Another case is that, 2-3 days before the main wedding ceremony, the groom recalls his deceased father at home and cooks “pilaf in the name of God”, inviting imam who recites verses from the Koran and prays.

One of the rituals of weddings is “chimildiq” (bridal curtain). In the interior of the “chimildiq”, there are rituals, such as “stepping on food”, “hair groping”, “mirror showing”, “uqlov sanchar” (dough roller puncturing) and “face patting”. We analyse the above-mentioned “stepping on food”, “dough roller puncturing” rituals. The term “footsteps” is well-known among the people in terms of the fact that anyone who puts his foot first will have a high role in this family. In The Uzbek population the head has always been male. There is also a ritual of “dough roller puncturing” to ensure the groom and bride's provision.

In Khorezm weddings ripe oleaster is put on the bridal curtain [12, p. 47]. This tradition is preserved in our modern life. According to informants, the purpose of this ritual is to fulfil the good intentions of the prospective young family to have “children” and “to be wealthy” [13; 2016]. After the greeting, the bride was brought inside after going round the fire three times. This custom is common not only in the Khorezm oasis, but also among Uzbeks living in other parts of the country, as well as Tajiks, Kyrgyz, and Turkmen. [14, p. 109-117]

Mankind has been looking at the fire with sincere feelings since its invention. As the fire was considered sacred as a source of heat and light, one of the Zoroastrian gods, “Uvtra Vhishta”, was also the guardian of the fire. In the Zoroastrian religion there was a sacred fire and a permanent fire. In fact, archaeological studies have confirmed that in the fourth millennium BC, there was also a cult of fire among the agricultural tribes of Central Asia [15, p. 61].

The fire is regarded by ancestors as the light that burns, purifies, and illuminates the destructive forces that affect human beings. Moreover, the ancient Turkic peoples imagined the fire as a woman and called this sacred goddess a «fire mother» or a woman of fire, “Umai ena” [16, p. 256-263]. The fire-related manifestations have

survived in the family rituals until now. It is especially evident in the tradition of turning the bride around the fire.

In addition, on the wedding day, the wife of bride's brother-in-law performs a “lamp” holding ritual, the lamp is placed near the groom and bride's head and burned for three days. The historical roots of this ritual are connected with our ancestors' belief that fire is the source of heat and light, and that it protects them from demons and evil forces [17, p. 14-17].

Generally, traditional Uzbek wedding ceremonies in the Khorezm oasis are based on a variety of traditions and customs related to ancient beliefs, including the traces of Zoroastrianism and traditions, many of which are still in harmony with Islamic traditions. It is precisely the main reason why these rituals and ceremonies are alive because their main essence and purpose is to ensure the continuity of the next generation.

References:

1. Khamidov Kh. Avevsto Files. In Uzb.T., 2001, B. 59 -60
2. Kholmatova M. The Culture of Family Relations and Upbringing Healthy Generation. In Uzb. T., Science, 2000, p. 26.
3. Kautsky K. The Emergence of The Marriage And Family. In Uzb.
4. Abramzon S.M. On the relicts of early forms of marriage in the Kyrgyz (to the question of the genesis institutions levirate and sororate) / The histoy of Archaeology and ethnography in Central Asia (with redaction of S.P Tolstov). - M.: Nauka, 1968 . - p. 282–291
5. Kislyakov N.A. Essays on the history of family and marriage among the peoples of Central Asia and Kazakhstan- L. : Nauka, 1969 . - C . 65 .
6. Mahmood Kashgari. Diwan lughat al-Turk- T., 1960. T. .3. - B. 169.
7. Ashirov A. The ancient beliefs and rituals of the Uzbek people. T. 2007, p. 89.
8. Ashirov A. About “Avesto” and Zoroastrian marriage ceremonies // Social sciences in Uzbekistan. - 2002. - No. 1. - B. 50
9. Kholikov D., Buriev O. Family relations in the Uzbek rural community. - T., 2000.
10. Makovelsky A.O. Avesta . - Baku, 1960. - p. 84.
11. Field records. Gurlan and Yangibazar districts. 2017.
12. G. Mardanova A house full of light. T., 1992, - p. 47.
13. Field records. Karamon village, Urgench district. 2016.

14. Rakhimov RR. Bonfires on the way to the bride on Samarcand (behind the line of OA Suharevoy)
//Ethnographic complex of Central Asia. Vyp. C . - M., Nauka, 2006. - p. 109–117.
15. Tolstov S.P. Ancient Khorezm. - M., 1948. - p. 61
16. Tokarev S.A. Early forms of Religion. - M., 1964. - p. 256–263
17. Ashirov A. Inheritance ceremonies from Avesto. T., 2000. - p. 14-17

BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

UDC 633.14

М. Ю. Гасанова

Институт Дендрологии НАНА, Азербайджанская Республика

З. Т. Мустафаева

Институт Дендрологии НАНА, Азербайджанская Республика

С.А. Алиева

Институт Дендрологии НАНА, Азербайджанская Республика

Л.А. Атаева

Институт Дендрологии НАНА, Азербайджанская Республика

**ОБЗОР ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА
ВЛИЯНИЕ НА ЭКОСИСТЕМУ ГИРКАНА**

***Аннотация.** В статье дана информация об климатическая изменчивость в Талышских лесах оказывает существенное влияние на лесные экосистемы. Изменения факторов окружающей среды также влияют на динамику растительности дендрофлоры, фенологию и биологию листьев и плодов. В то же время интенсивное выветривание также влияет на физиологические процессы, наблюдаемые у растений.*

***Ключевые слова:** флора, Гиркан, Талыш, фенология.*

Введение: В Азербайджане очень богатая и разнообразная растительность. Заповедник Гирканский, был создан в 2005 году. В Национальном Парке защищены: редкие, исчезающие и лекарственные растения. Климатическая изменчивость в Талышских лесах оказывает существенное влияние на лесные экосистемы. Изменения факторов окружающей среды также влияют на динамику растительности дендрофлоры, фенологию и биологию листьев и плодов. В то же время интенсивное выветривание также влияет на физиологические процессы, наблюдаемые у растений.

Во флоре Азербайджана из 92 источников имеются 1116 видов растений, из 266 видов, в том числе 162 эндемичных, 95 редких, 38 исчезающих видов (Т.С.Мамедов[4]). В настоящее время каждый вид присутствующий в естественной флоре находится под угрозой уничтожения.

Со ссылкой на основании литературную информацию в Гирканском Национальном Парке было обнаружено 174 вида кустарников, 36 из которых являются эндемичными растениями Азербайджана.

Цель работы. Нами были организованы многочисленные экспедиции в Гиркан расположенный в предгорьях горы Ленкоранеа. Основная цель нашей экспедиции состояла в том, чтобы исследовать природный комплекс, редкие и исчезающие виды растений. Гористая местность района расчленена глубокими оврагами [1].

Развитие туризма быстро сократило естественный ареал редких и исчезающих деревьев и кустарников в Талышских зонах. Массовая антропогенная деградация гирканских дендрофлор, экосистем, острые изменения в экологии и аграрной системе, широкое применение современных достижений в области биотехнологий и самая серьезная катастрофа человечества, смена растений, сокращение растений с фитохимическим содержанием или классификация растений,

подвергающихся угрозе полного уничтожения, является актуальной проблемой. Во флоре Гиркана растут виноград лесной, панкращий морской[2].

В лесах также широко распространены клён, ясень, различные фруктовые деревья, лекарственные и эндемные травы. В лесных участках были зафиксированы участки без деревьев, отмечалось преобладание ксерофитных растений и были сделаны фотографии.

Результаты и обсуждение. Район исследования очень богат биоразнообразием флоры, в этом ботанико-географическом регионе по структуре рельефа сосредоточены редкие виды растений от пустынных до

субальпийских. Основными видами леса являются восточный дуб и граб, растут эндемичные растения как редкие жемчужины лесов Азербайджана: *Taxus baccata* L., *Pinus kochiana* Klotzsch ex K.Koch, *Alnus subcordata* C.A.Mey., *Juniperus foetidissima*, *J. sabina* L., *Pistacia mutica*, *Rhus coriaria*, *Pyrus hyrcana* Fed., *Pyracantha coccinea*, *Cotoneaster saxatilis* Pojark, *Acer hyrcanum* Fisch. & C.A.Mey. *Parrotia* C.A.Mey., *Quercus macranthera* Fisch. & C.A.Mey. ex Hohen[1]. В Гиркане также широко распространены *Danae rasemosa* Moench, *Punica granatum* L., *Albizia julibrissin* Durazz. *Ficus hyrcana* A.Grossh, *Euonymus velutinus* E.Mey. *Hippophae rhamnoides* L., *Diospyros lotus* L. *Populus hyrcana* Grossh., *Zelkova carpinifolia* Pall. K.Koch., *Z. hyrcana* Grossh. & Jarm., *Ruscus Hyrcanus* L., *Rubus hyrcanus* Juz., *Rosa hraciana* S.Tamamsch и др[4].

В этих формациях широко распространены *Artemisia lerchiana*, *A. caucasica*, *A. scoparoides*, *A. szovitsiana*, *A. gropyron desertorum*, *A. pectinatum*, *Eremopyrum orientale*, *Petrosimonia brachiata*, *Bromus japonicas*, *Koeleria caucasica*, *Dactylis glomerata*, *Bothriochloa ischaemum*, *Lepidium vesicarium*, *Kochia prostrate*, *Brachypodium rupestre*, *Limonium meyeri*, *Astragalus bungeanus*, *Anthemis candidissima*[1].

В Гиркане на тропических и субтропических, желтых, коричневых почвах, в естественных условиях развиваются гидрофиты, мезофиты и ксерофиты, а в приусадебных участках культивируются плодовые деревья-кустарники, выращивают культурные и декоративные растения: субтропический лимон, понцирус, апельсин сладкий, грейфут, мандарин японский, чай, каштан обыкновенный.

В Гирканской флоре широко распространены эндемичные растения. В результате сложных факторов изменения климата сформировались биоэкологические свойства растений. Воздействие различных почвенных, климатических и рельефных факторов на растения в первую очередь влияет на

их морфологические, физиологические, генетические и т. д. признаки. В исследуемом районе плотность буковых лесов на высоте.

Исследование проводилось в лесных экосистемах Гиркана. Основная цель исследования - изучить влияние изменения климата на размер, рост населения, характеристики распределения, а также рост и развитие деревьев и кустарников в талышских лесных экосистемах.

Фенологические исследования, наблюдения за ростом и развитием растений в лесных массивах Гиркана проводили методикой А.А. Молчанов, В.В. Смирнов и «Программа и методика биохимических исследований».

Наблюдаемая нами изменчивость климата оказывает существенное влияние на количество видов растений, ареал и ареалы распространения популяции. Тем не менее местные деревья время от времени интродукцировались из зарубежных стран в южный регион Азербайджана. Подавляющее большинство растений, интродукцированных из Азербайджана в зарубежные страны, натурализованы: катальпа, сезалпиния, магнолия, текома, камелия, эвкалипт, брючина, и т.д. [3]. Изменчивость климата привела к снижению распространенности некоторых видов растений во флоре Гиркана (восточный бук, бук обыкновенный, боярышник восточный, граб обыкновенный, дуб грузинский, дуб западный, каштанolistный дуб, липа кавказская, каркас кавказский, каркас гладкий и т.д.[2].

3% лесов в нашей стране находятся под угрозой исчезновения. С другой стороны, из кустарников в нижнем ярусе подлесья на научной основе были исследованы: кизильник, боярышник, ежевика, алыча, бересклет широколистный, шиповник и т. д.). *Albizia julibrissin* Durazz., *Ficus hyrcana* A.Grossh., *Euonymus velutinus* E.Mey., *Hippophae rhamnoides* L., *Diospyros lotus* L., *Populus hyrcana* Grossh., *Zelkova carpinifolia* Pall. K.Koch., *Zelkova hyrcana* Grossh. & Jarm., *Ruscus Hyrcanus* L., *Rubus hyrcanus* Juz., *Rosa hraciana* S.Tamamsch [4] и др.

Увеличение лесной площади Хиркана зафиксировано. В юго-восточной экспозиции Талышского леса граница склонов, лесов и лугов устойчива.

Моделирование климатических изменений (повышение средней температуры) и некоторых эффектов выветривания, основанных на радиальном росте видов деревьев (*Albizia julibrissin* Durazz. *Zelkova carpinifolia* Pall. *K.Koch.*, *Parrotia* C.A.Mey., *Acer hyrcanum* Fisch. & C.A.Mey., *Populus hyrcana* Grossh., *Quercus macranthera* Fisch. & C.A.Mey. ex Hohen. *Carpinus Caucasica* A Grossh. *Tila caucasica* Rupr. *Carya pecan* (Marshall) Nutt. и тд. [4] в растениях Гиркана восстановление было сведено к минимуму.

Выводы. Изменение климата в мире в последние годы привело к сокращению некоторых видов в лесах и широкому использованию адвентивных растений [2].

На изменчивость климатических факторов повлияли некоторые виды типичных древесных талышской равнины: *Albizia julibrissin* Durazz. *Zelkova carpinifolia* Pall. *K.Koch.*, *Parrotia* C.A.Mey., *Acer hyrcanum* Fisch. & C.A.Mey., *Populus hyrcana* Grossh [4]. Это также найдено на более низких этажах лесов и вечнозеленых кустарников. Кавказский клен создает особые джунгли на слегка влажных склонах. На склонах этих лесов *Albizzia julibrissin* Durazz., *Tila caucasica* Rupr. и многие другие создают особые смешанные леса. Другой вид *Tila* L. *Acer hyrcanum* Fisch. & C.A.Mey. *Parrotia* C.A.Mey., *Quercus macranthera* Fisch. & C.A.Mey. ex Hohen[2]. немного выше поверхности моря, образует густые леса. В лесных экосистемах естественная регенерация наблюдается благодаря влиянию климатических факторов на рост растительности, характеристики почвы, температуры почвы, благоприятные температуры и условия влажности - виды дубы, липа, клен, и др [2]. Развитие и естественное размножение семян у растений наблюдаются в северной популяции медленнее, чем в южных популяциях - клён, ясень, дубы, липа, и др [3]. Развитие и естественное размножение семян у растений наблюдаются в северной популяции медленнее, чем в южных популяциях. В то же время, инновационные виды, представленные в талышских предложениях, постоянно растут в природе и в культурной флоре. Причиной этого является влияние изменения климата на растительность в последние годы.

UDC 577.3

Колчина Нина Владимировна

аспирант 4 курса

Федеральное государственное бюджетное учреждение

«Петербургский институт ядерной физики им. Б.П. Константинова научно-исследовательского центра «Курчатовский институт», Российская Федерация

Санкт-Петербургский политехнический университет Петра Великого, Российская Федерация

Бобров Кирилл Сергеевич

кандидат биологических наук, младший научный сотрудник

Федеральное государственное бюджетное учреждение

«Петербургский институт ядерной физики им. Б.П. Константинова научно-исследовательского центра «Курчатовский институт», Российская Федерация

Петухов Михаил Геннадьевич

доктор физико-математических наук, доцент, ведущий научный сотрудник

Федеральное государственное бюджетное учреждение

«Петербургский институт ядерной физики им. Б.П. Константинова научно-исследовательского центра «Курчатовский институт», Российская Федерация

Санкт-Петербургский политехнический университет Петра Великого, Российская Федерация

Рычков Георгий Николаевич

кандидат физико-математических наук, доцент, заведующий

лабораторией молекулярной и клеточной биофизики

Федеральное государственное бюджетное учреждение

«Петербургский институт ядерной физики им. Б.П. Константинова научно-исследовательского центра «Курчатовский институт», Российская Федерация

Санкт-Петербургский политехнический университет Петра Великого, Российская Федерация

Кульминская Анна Алексеевна

кандидат биологических наук, заведующая лабораторией энзимологии

Федеральное государственное бюджетное учреждение

«Петербургский институт ядерной физики им. Б.П. Константинова научно-исследовательского центра «Курчатовский институт», Российская Федерация

Санкт-Петербургский политехнический университет Петра Великого, Российская Федерация

**ИССЛЕДОВАНИЕ РОЛИ АМИНОКИСЛОТНЫХ ОСТАТКОВ
АКТИВНОГО ЦЕНТРА НЕМОДИФИЦИРОВАННОЙ
РЕКОМБИНАНТНОЙ СУЛЬФАТАЗЫ ИЗ
FUSARIUM PROLIFERATUM LE1**

Сульфатазы – это биологически и промышленно важная группа ферментов, которые катализируют гидролиз эфиров серной кислоты. Сульфатазы делят на четыре семейства, в каждом из которых аминокислотные последовательности ферментов высококонсервативны и достигают схожести на уровне 60%. Мотив каталитического центра (C/S)XPXRXXXLTGR сохраняется во всем классе ферментов [1]. Для арилсульфатаз характерно наличие уникального остатка S α -формилглицин (FGly) в активном центре, который образуется в результате пост-трансляционного окисления боковых цепей серина или цистеина в консервативном мотиве [2]. В отличие от сульфатаз млекопитающих, биохимические свойства и структурные особенности сульфатаз из грибов недостаточно хорошо изучены. Недавно в результате генетического анализа и методом масс-спектрометрии установили, что рекомбинантная сульфатаза из мицелиального гриба *F. proliferatum* LE1 (F.p.Sulf-6His) является каталитически активной, несмотря на отсутствие пост-трансляционной модификации цистеина в S α -формилглицин [3, 4]. Целью данной работы являлось выявление методами молекулярного моделирования и сайт-направленного мутагенеза ключевых аминокислотных остатков активного центра F.p.Sulf-6His, которые участвуют в процессе гидролиза модельного субстрата пара-нитрофенил сульфат.

По гомологии с сульфатазой из *S. melliloti* (PDB код: 4UG4) в пакете программ ICM-Pro (Molsoft LLC, США) [5] построили атомарную модель F.p.Sulf-6His. Методами докинга и молекулярной динамики в явно заданном растворителе мы нашли возможное расположение субстрата пара-нитрофенил сульфата в активном центре F.p.Sulf-6His. Исходя из пространственного расположения субстрата в активном центре фермента выявили

взаимодействующие с ним ключевые аминокислотные остатки и предложили замены, способные прояснить роль отдельных остатков в каталитическом механизме. Предложенные аминокислотные замены ввели методом сайт-направленного мутагенеза. Мутантные формы фермента экспрессировали в *Pichia pastoris*. Установили, что каждая из аминокислотных замен приводила к инактивации сульфатазы, но не влияла на экспрессию фермента.

Можно заключить, что аминокислоты С77, К327, Н220, К125 и Н127 принимают непосредственное участие в процессе реакции гидролиза сульфозэфиров. Полученные результаты послужат основой для дальнейших исследований структурно-функциональных особенностей рекомбинантной сульфатазы из мицелиального гриба *F.proliferatum* LE1.

Работа выполнена при поддержке РФФИ (проект № 18-34-00143).

Список источников:

1. S. R. Hanson, M. D. Best, et al., Angew. Chem. Int. Ed. Engl. 43, 43 (2004).
2. M. J. Appel, C. R. Bertozzi, et al., ACS Chem. Biol. 10, 1 (2015).
3. S. A. Korban, K.S. Bobrov, et al., Protein Eng. Des. Sel. 30, 7 (2017).
4. S. J. Williams, E. Denehy, et al., J. Org. Chem. 79, 5 (2014).
5. R. Abagyan, M. Totrov, et al., J. Comput. Chem. 15, 5 (1994).

Саидова Дилфуза Эркиновна

аспирант

Ташкентский государственный Фармацевтический институт, Республики Узбекистан

Умркулова Сожида Хусановна

кандидат биологических наук,

Ташкентский государственный Стоматологический институт, Республики Узбекистан

Режаббоева Нафиса Латибжонова

ассистент

Ташкентский государственный Стоматологический институт, Республики Узбекистан

**БИОЭКОЛОГИЯ КЛЕЩЕЙ ПАРАЗИТОВ НАДСЕМЕЙСТВА
IXODOIDEA (ACARI: PARASITIFORMES)
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ДОМАШНИХ И ДИКИХ ЖИВОТНЫХ
ВСТРЕЧАВШИХСЯ НА ТЕРРИТОРИИ УЗБЕКИСТАНА**

В Узбекистане, иксодоидные клещи представлены семействами Ixodidae Murray, 1877 и Argasidae Canestrini, 1890. В наземных ценозах они паразитируют на сельскохозяйственных, домашних и диких животных (Узаков, 1972; Куклина, 1976) и являются переносчиками опасных трансмиссивных болезней животных и человека (Расулов и др., 2003; Абдурасулов, 2006). Проводя большую часть своей жизни вне тела хозяина, изучаемые клещи, зависят от воздействия на них множества абиотических и биотических факторов.

В результате обнаружено 24 вида, принадлежащих к 9 родам и двум семействам—Ixodidae и Argasidae (рис.). Семейство Ixodidae представлено 18 видами, из них 17—зарегистрированы на равнинных территориях, 13—на предгорных и 10—горных. Доминирующими на равнинных территориях оказались представители рода *Hyalomma*. Данный род в наших сборах составляет основной фон фауны иксодовых клещей (62.6 %) и представлен 6 видами—*H. asiaticum* Schulze et Schlottke, 1929, *H. anatolicum* Koch., 1844, *H. detritum*

Schutze, 1919, *H. dromedarii* Koch., 1844, *H. scupense* Schlutze, 1918 и *H. plumbeum* Panzer, 1795.

Наиболее часто встречаются паразиты сельскохозяйственных животных *H. asiaticum* (33.7 %), *H. detritum* (22.6 %), и *H. anatolicum* (около 20.0 %). Эти виды отмечены, практически, во всех регионах Узбекистана. Наиболее высокая численность наблюдается в Южном и Центральном регионах. Равнинные территории с различными климатическими условиями благоприятны также для *Boophilus calcaratus* Birula, 1895 (16.5 %), *Rhipicephalus turanicus* Pomerantzev, 1940 (10.7 %) и *Dermacentor reticulatus* Fabricius, 1794 (2.2 %). Здесь распространены также некоторые виды родов *Ixodes* и *Haemaphysalis*. На предгорных территориях отмечены представители родов *Ixodes* (1.8 %), *Boophilus* (15.6 %), *Rhipicephalus* (15.1 %) и *Hyalomma* (18.9 %).

В горном поясе зарегистрировано 10 видов родов *Ixodes* (1.4 %), *Boophilus* (32.6 %), *Rhipicephalus* (4.2 %) и *Hyalomma* (37.0 %). Род *Ixodes* встречается преимущественно в предгорной и горной зонах. Представители родов *Haemaphysalis* и *Dermacentor* приурочены к равнинам. Виды родов *Boophilus*, *Rhipicephalus* и *Hyalomma* приспособились ко всем ландшафтным зонам.

Сем. Argasidae в наших сборах представлено тремя родами—*Argas* Latreille, 1796, *Alveonassus* Schulze, 1941, *Ornithodoros* Koch., 1844.

Род *Argas* представлен тремя видами—*Argas persicus* Oken, 1818, *A. reflexus* Fabricius, 1794 и *A. vespertilionis* (Latreille, 1802). Наиболее широко распространен *A. persicus*, как на равнинах, так и в предгорьях, где зараженность домашних кур достигает от 35 до 70 %. Интенсивность инвазии колебалась 7—147 экз. Род *Alveonassus* представлен одним видом—*A. lahorensis* Neumann, 1908, который встречается на равнинах и в предгорьях чаще всего на овцах (15.5 %), при интенсивности инвазий от 9 до 85 экз. Род *Ornithodoros* представлен двумя видами—*O. papillipes* (Birula, 1895) и *O. tartakovskyi* Olenov, 1931. Они отмечены как на животных, так и в помещениях ферм, а также жилых помещениях человека. Первый вид приурочен к предгорным и горным территориям и паразитирует на крупном рогатом скоте, овцах, козах, лошадях и человеке.

O. tartakovskyi зарегистрирован на сельскохозяйственных животных в пустынных и полупустынных ландшафтах. Распространен в долинах рек Амударьи, Сырдарьи и Зарафшана. В естественных условиях встречаются в норах насекомоядных, грызунов и рептилий.

Следует отметить роль животных-прокормителей в расселении многих видов иксодовых и аргасовых клещей на природных и урбанизированных территориях Узбекистана. Сельскохозяйственные и дикие животные, мигрируя, весьма эффективно участвуют в расселении клещей.

Активность доминирующих видов иксодид и аргазид находится в зависимости от сезонов года и ландшафта. Проявление активности на равнинах наблюдается с третьей декады февраля и в начале марта, в предгорном поясе—в и апреле, а в горном—в конце апреля и в начале мая. Сезон паразитирования клещей в различных зонах отличается сроками заселения ими животных. Максимум зараженности животных, как правило, наблюдается летом. Высокая инвазированность крупного рогатого скота *H. asiaticum* достигала—32.5 %. Куры были инвазированы *A. persicus* на 29.3 %. Снижение заклещеванности животных отмечается во всех зонах—осенью и значительно—зимой.

Узбекистане. В наших сборах отсутствовало значительное число видов: *Ixodes redikorzevi emberizae*, *Haemaphysalis numidiana turanica*, *H. pavlovskyi*, *H. concinna*, *Dermacentor marginatus*, *D. silvarum*, *D. nuttalli*, *Rhipicephalus bursa*, *R. rossicus*, *R. pumilio*, *R. leporis*, *R. schulzei*, *Hyalomma aegyptium*, *H. anatolicum excavatum*, *H. plumbeum impressum* и *Ornithodoros cholodkovskyi*. На наш взгляд, основным фактором ограничивающим видовой состав иксодоидных клещей на территории Узбекистана, является хозяйственная деятельность человека—масштабное освоение природных территорий, которое способствует изменению растительного покрова и мест обитаний диких животных—прокормителей клещей.

В ландшафтном распространении исследованных видов особое место занимают равнинные территории. Клещи встречаются практически во всех районах с преобладающим сельскохозяйственным типом освоения. В

поддержании высокой численности ряда видов большую роль играют сельскохозяйственные млекопитающие и птицы, обилие которых велико.

Комплекс видов, составляющих фауну иксодидных клещей Узбекистана на современном этапе предполагает проведение мониторинга их численности с целью совершенствования методов борьбы с ними в конкретных территориях.

Список источников:

1. Абдурасулов Ш.А. Развитие культурального штамма *Theileria annulata* TAU –219 в клещах рода *Hyalomma*. Автореф. дис. ... канд. биол. наук. Ташкент, 2006. 20 с.
2. Агринский Н.И. Насекомые и клещи, вредящие сельскохозяйственным животным. Москва.1962. 288 с.
3. Расулов И.Х., Абдурасулов Ш.А., Назруллаева М.Ф. Иксодофауна и таксономия клещей переносчиков пироплазмидозов крупного рогатого скота в орошаемых зонах Сырдарьинского и Джизакского вилоятов. Актуальные проблемы паразитологии. Материалы Ресуб. Научно—практич. кн.: Карши. 2003. – С. 110 – 114.
4. Узаков У.Я. Иксодовые клещи Узбекистана. Ташкент.1972. Фан, 302 с.
5. Umrkulova S. Kh., Mirzayeva A. U., Akramova F. Ecological and faunistic researching of ticks of the Amblyomminae [Acari: Parasitiformes, Ixodidae] in Uzbekistan. The Eighth International Conference on European Scientific development. Austria. 2016.Vienna: 10 – 11.

NATURE MANAGEMENT, RESOURCE SAVING AND ECOLOGY

UDC 629.34.037

Чмир Віктор Миколайович

кандидат технічних наук, доцент кафедри
технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва
Хмельницький національний університет, Україна

**ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЕКОНОМІЇ ПАЛИВНО-
МАСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ**

Нафта є основною сировиною для виробництва паливно-мастильних матеріалів і відноситься до не відновлювальних видів сировини, запаси якої в надрах землі обмежені. Старі нафтородовища поступово вичерпуються, а нові відкриваються, як правило, у важкодоступних, малообжитих районах або на морському шельфі, тому витрати на добування нафти зростають.

Все це призводить до того, що темпи росту видобування нафти в останні роки значно знижуються в багатих країнах світу і в Україні зокрема.

Виникає невідповідність між все зростаючими потребами нафтопродуктів для різного виду техніки і можливостями задоволення цих потреб нафтопереробною промисловістю. Для подолання такої невідповідності необхідні значні зусилля як виробників нафтопродуктів, так і їх споживачів. [1].

Тому, питання економного використання паливно-мастильних матеріалів в бюджетних установах варто розглядати не як зниження їх витрат, а значно ширше – як визначення основних напрямків енергозберігаючої політики. В цьому і полягає актуальність дослідження.

Отже, обґрунтуємо нижче деякі шляхи з економії паливно-мастильних матеріалів в бюджетній установі.

Втрат на складі і при заправці за рахунок протікань і відпливів можна практично уникнути цілком при технічній справності устаткування і зразковому порядку. Втрат від випаровування бензинів цілком запобігти не вдається, але

значно скоротити їх можна. Цьому сприяє заправка закритим струменем, справні прокладки і клапани, герметичні насоси, засувки, рукави, роздавальні крани тощо.

Витрата палива й масел залежить від організації перевезень, на які впливає:
ступінь використання корисної вантажності автомобіля;
ступінь використання пробігу автомобілів.

Ступінь використання вантажопідйомності автомобіля характеризується відношенням маси перевезеного вантажу до номінальної вантажопідйомності автомобіля, тобто коефіцієнтом використання вантажопідйомності - γ .

Зі збільшенням γ зменшується питома витрата палива на одиницю транспортної роботи (тонно-кілометр), при повному використанні вантажопідйомності, коли $\gamma=1$, питома вага палива буде мінімальною. Збільшення коефіцієнта використання вантажопідйомності на 1 % знижує питому витрату палива на 1,6 % [1].

Витрати палива на одиницю транспортної роботи можуть бути скорочені при підвищенні коефіцієнта використання пробігу - β , що характеризується відношенням пробігу автомобіля з вантажем до загального пробігу.

Збільшення коефіцієнта використання пробігу на 1 % знижує питому витрату палива на 1,3 %. Для збільшення коефіцієнта β , автомобілі завантажують вантажем при прямованні не тільки у прямому, але й у зворотному напрямку, складають маршрути прямовання так, щоб були мінімальними нульові пробіги.

Значним резервом скорочення витрати палив і масел у транспортній роботі є застосування причепів. При організації перевезення вантажів на автопоїздах досягається скорочення палива на 25-30 % у порівнянні з одиночними автомобілями.

Використання палива й масел, що не відповідають конструктивним особливостям транспортного засобу, неминуче викликає його перевитрату.

Негативні результати дає використання палива, що не відповідає кліматичним і сезонним умовам. Якість палива й масла чинить взаємний вплив на їхню витрату.

Застосування невідповідних трансмісійних масел і масел для двигуна викликає збільшення витрати не тільки самих масел, але й палива.

Витрата бензину підвищується при заправці агрегатів вантажних автомобілів у зимових умовах трансмісійними маслами, що не відповідають даним кліматичним умовам (на 3-6 % - при русі за містом по дорозі з асфальтобетонним покриттям; на 8-12 % - при русі в міських умовах), у порівнянні з витратою бензину в тих же автомобілях, але з агрегатами, заправленими відповідними зимовими трансмісійними маслами. [2]

На витрату палива впливає також масло у двигуні, що має завищену в'язкість. Масло з неприпустимо низькою в'язкістю, поряд з іншими негативними явищами, витрачається у більших кількостях, ніж масло із нормальною в'язкістю.

Пластичні мастила, що мають недостатню межу міцності, ефективну в'язкість і низьку температуру краплепадіння, також витрачаються у великих кількостях, тому що вони легко плавляться і швидко витікають із вузлів тертя.

Істотний вплив на витрату всіх паливних і мастильних матеріалів має технічний стан транспортних засобів. Навіть дрібні несправності транспортних засобів, що не мають прямого відношення до витрати палива, можуть стати причиною його перевитрати. Підвищена витрата палива, відбувається за таких причин [2]:

- несправність або неправильне регулювання карбюратора, паливного насосу, насоса-форсунки;
- підтікання палива з приладів і трубопроводів систем живлення;
- неправильне регулювання системи запалювання;
- зниження компресії в циліндрах;
- незадовільний стан зчеплення, механізмів силової передачі і ходової частини автомобіля;
- несправність рульового керування.

Витрата палива транспортними засобами може змінюватися в залежності від його технічного стану і сягати до 20-30 % від нормативної витрати, а при значних несправностях і більше.

Великий вплив на витрату паливно-мастильних матеріалів чинить стан дороги, пора року і доби тощо. Проте витрата паливно-мастильних матеріалів залежить ще й від індивідуальних якостей водія, його кваліфікації. Це й уміння і бажання водія заощаджувати паливо, володіння навичками ощадливого водіння, вибір швидкості руху, правильне використання накату, підтримка найбільш вигідного теплового режиму двигуна й ін.

Таким чином, з наведеного вище основного матеріалу дослідження можна надати наступні практичні рекомендації з шляхів економії паливно-мастильних матеріалів в бюджетних установах, а саме:

- запобігання і скорочення втрат на складі і при заправці транспортних засобів;
- якісна організація транспортного процесу;
- відповідність застосовуваних паливно-мастильних матеріалів конструктивним особливостям транспортних засобів й умовам експлуатації;
- експлуатація технічно справних транспортних засобів;
- уміле водіння транспортних засобів.

Список джерел:

1. Bendera I.M., Duhanets V.I., Kyzyma M.I., Kovalyshyn S.Y., Kuvachov V.P. (2016). *Palyvno-mastylni ta inshi ekspluatatsiini materialy: Navchalno-metodychnyi kompleks*. Kamianets - Podilskyi: FOP Sysyn Ya.I. [in Ukrainian].
2. Yarmolenko O. Ye. (2000). *Avtomobilni ekspluatatsiini materialy : navch. Posibnyk*. Khmelnytskyi : NAPVU. [in Ukrainian]

SCIENTIFIC EDITION

BN 978-0-216010-72

9 780216 010727

**Proceedings of the 3rd International Scientific and
Practical Conference**

**SCIENCE AND PRACTICE: IMPLEMENTATION TO
MODERN SOCIETY**

**MANCHESTER, GREAT BRITAIN
16-18.03.2020**

InterConf
Scientific Publishing Center